

SOMOGYI SZILVIA

A XIV. SZÁZADI KRÓNIKAKOMPOZÍCIÓ ANJOU-KORI FOLYTATÁSÁNAK NYELVEZETE (A BUDAI MINORITA KRÓNICA LATIN NYELVE)

Bevezetés¹

Magyarországon a honi középkori latinság módszeres kutatása a XX. század elejétől folyik.² Ennek lendületet és keretet adott a középkori magyarországi latinság szótárának évtizedek óta tartó szerkesztése.³ A vállalkozás eredményeit a kutatók folyamatosan teszik közzé. Bár a középkori latin filológusok mellett a latin szövegek történeti vizsgálata történészek egész nemzedékeit is foglalkoztatta és foglalkoztatja ma is, az anyag egészének módszeres nyelvészeti vizsgálatára, nagy terjedelme miatt is, mindezidáig nem került sor. Horváth Jánosnak az Árpád-kori latin nyelvű irodalom stílusproblémáiról alkotott műve is elsősorban a szövegek stíluselemeit és nem általában a nyelvi jellegzetességeket vizsgálja.⁴

Az utóbbi években azonban, elsősorban latin szakdolgozatok formájában, akadt példa középkori szövegek latin nyelvészeti elemzésére, az eredményeket részben publikálták is.⁵ A jelen dolgozat ebbe a sorba illeszkedve az ún. XIV.

-
- 1 Jelen dolgozat az ELTE Latin Tanszékére 2008-ban készített szakdolgozatom átdolgozott változata. Témavezetőmnek dr. Déri Balázs tanszékvezető egyetemi tanárnak ezúton is szeretném megköszönni segítségét.
 - 2 Bartal Antal 1901-ben publikálta a Magyar Tudományos Akadémia pályázatára a XIX. század utolsó évtizedében elkészített szótárát. A hiánypótló mű, annak ellenére, hogy anyaggyűjtése nem törekedett a teljességre, még ma is használatos. Ld. *Bartal, Antonius: Glossarium mediae et infimae latinitatis Regni Hungariae*. Lipsiae, 1901.
 - 3 Az Union Académique Internationale 1920-ban egy nemzetközi összefogás keretében Du Cange szótárának megújítására vállalkozott. A *Novum Glossarium Mediae Latinitatis* munkálataiban való részvételre a Magyar Tudományos Akadémia is felkérést kapott 1932-ben, így megindulhatott a Magyarországi Középkori Latinság Szótárának szerkesztése. Ld. *Lexicon Latinitatis Mediae Aevi Hungariae*. Vol. I. Ed.: János Harmatta. Bp., 1987. V. p.
 - 4 *Horváth János: Árpád-kori latin nyelvű irodalmunk stílusproblémái*. Bp., 1954. A továbbiakban: *Horváth*, 1954.
 - 5 *Körmendi Tamás: Szent István király Nagyobb legendájának nyelvezete*. In: *Fons*, 10. (2003) 65–118. p. A továbbiakban: *Körmendi*, 2003.

századi krónikakompozíció⁶ „budai minorita krónikának” nevezett részének latin nyelvészeti elemzését kívánja nyújtani.

A budai minorita krónika

A magyar történetírásban XIV. századi krónikakompozíciónak⁷ nevezett krónika több különböző korból és különböző szerzőtől származó szöveg XIV. századi összeszerkesztése révén jött létre.⁸ Az Marczali Henrik kutatásai óta bizonyított, hogy a krónikaszövegnek az 1272. évvel záródó, XIII. században keletkezett része (a még Kézai Simontól vett 180. fejezet) és a végleges kompozíció szövege között létezett egy „közvetítő krónika”, amelyet a kutatás „budai minorita krónikának” nevezett el.⁹

Arról azonban, hogy a minorita krónika egy, vagy több szerző alkotása-e, már korántsem olyan egységes a történészek álláspontja.¹⁰ A vita ezzel kapcsolatban a

-
- 6 Latin elnevezése: *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV.* Ld. *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum. Edendo operi praefuit: Emericus Szentpétery.* Vol. I. Bp., 1938. (Reprint: 1999.) 217. p. (Domanovszky Sándor bevezetője.) A továbbiakban: SRH I. 1999.
 - 7 Mérvadó szövegkiadása: SRH I. 1999. 239–505. p.
 - 8 1480-ban, Thuróczy János XV. század végi krónikájának megalkotása idején két krónikaredakció állt a szerző rendelkezésére. Az első Károly Róbert idején keletkezett és 1333–34. évvel zárul, a második Nagy Lajos korabeli és megszerkesztéséhez 1358. május 15-én kezdett szerzője. A két szerkesztés nem a korábban keletkezett krónikarészletek szolgai másolása, hanem részben azok átdolgozása, részben a szövegállomány folytatása. Az ekkor keletkezett szöveg-többség a krónika Anjou-kori folytatása. A Károly-kori krónika 6 kódexben, illetve ősnymotványban maradt fenn, ezek nem eredeti példányok, hanem arról közvetlenül, vagy közvetve készült másolatok. A Sambucus-kódex, bár XV. századi, az elveszett eredetihez legközelebb álló szövegváltozat. Az Acephalus-kódex 14. század közepi, de az eredeti szövegváltozathoz képest szövegtöbbséget tartalmaz, folytatja az események elmondását 1342-ig. A XV. századi Római-kódex ezzel szemben 1333–34. évvel zárul. Hess András 1473-as *Chronica Hungarorum* c. ősnymotványa, amely *Chronicon Budense* címen vált ismertté, és a 15. század végén keletkezett *Dubnici Krónika* saját korukig folytatják az elbeszélést. A fenti 5 szövegváltozat a Budai krónika családjára megy vissza. Ld. *Kristó Gyula: Magyar historiográfia I. Történetírás a középkori Magyarországon. A történettudomány kézikönyve.* Bp., 2002. 78–79. p. A továbbiakban: *Kristó*, 2002.
 - 9 *Marczali Henrik: A magyar történet kútfői az Árpádok-korában.* Bp., 1880. 49. p.
 - 10 A budai minorita krónikával kapcsolatos irodalmat többen is összefoglalták. Ld. *Kristó Gyula: Anjou-kori krónikáink.* In: *Századok*, 101. (1967) 3–4. sz. 457–504. p. Különösen 457–460. p. A továbbiakban: *Kristó*, 1967. és *Horváth János: Die ungarischen Chronisten der Angiovinenzeit.*

XX. század elején élénkült meg a történeti kutatásban. Friedrich Raimund Kaindl szerint a budai minorita krónika egy olyan szerkesztmény, amely első bejegyzései 1300 körül keletkezettek, az utolsók pedig 1342 körül, lejegyzése pedig több szerzőhöz köthető.¹¹ Domanovszky Sándor szintén azt feltételezte, hogy a minorita krónika „időről-időre eszközölt feljegyzések” halmaza, és ilyen módon megírása nem köthető egy szerzőhöz.¹² A szövegrészt Dékányi Kálmán is több szerzőhöz kötötte, aki úgy vélte, hogy krónikarészlet az V. István-korabeli krónikát folytatta, szerinte is 1342-ig beszélt el a szöveg az eseményeket és minoriták írták több évtizeden keresztül.¹³

Horváth János stíluselemző művének erre a szövegre is kiterjedő vizsgálata és annak eredménye a szerzőség kérdésében folytatott viták megújulását hozta magával. A filológus a hazai kutatásban korábban nem használt módszer, a prózaritmus vizsgálatának segítségével megállapította, hogy a minorita szöveg teljes egésze ritmikus prózában íródott. A szövegnek ez a jellegzetessége egyszersemind kijelöli a krónikarész elejét (181. fejezet) és a végét (210. fejezet) is.¹⁴ Szintén a ritmusképletek vizsgálata bizonyítja azt is, hogy a kompozíció 174. és 179. fejezetei szintén ritmikus betoldások a korábbi szöveganyagba. És bár Horváth maga is azt állította, hogy mivel a XIII. század végétől az *ars dictandi* tanításának elterjedése miatt a prózaritmus használata különösen a kancelláriai gyakorlatban általánossá vált, az egységes ritmikus próza még nem bizonyítja automatikusan, hogy a krónikarész egy szerző alkotása, mégis — elsősorban a korábbi kutatás tartalomra vonatkozó érveinek felhasználásával — egyetlen íróhoz kapcsolja az anyagot.¹⁵

Horváthot cáfolva Kristó Gyula több, még hozzá négy szerzőhöz kapcsolta a 30 fejezetnyi szöveget. A korábbi, ritmust elemző módszert felhasználva a minorita rész végpontjaként a 211. fejezetet jelölte meg. Elsősorban tartalmi érvek alapján a

In: Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae 21. (1971) 321–377. p., különösen 325–327. p. A továbbiakban: *Horváth*, 1971.

11 *Kaindl, Friedrich Raimund*: Studien zu den ungarischen Geschichtsquellen. IX., X., XI. und XII. In: Archiv für österreichische Geschichte 88. (1900) 367–472. p., különösen 426. p.

12 *Domanovszky Sándor*: A Budai Krónika. In: Századok, 36. (1902) 810–831. p., különösen 829. p.

13 *Dékányi Kálmán*: A Bécsi Képes Krónika. In: Erdélyi Múzeum X. (1915) 37–63. p., különösen 57. p.

14 SRH I. 1999. A krónikakompozíció vizsgált budai minorita része a 181–210. (211.) fejezetre terjed ki: 471–502. p.

15 *Horváth*, 1954. 255–267. p.

181–191. fejezetek szövegét az *interregnum* Anjou-ellenes krónikásának nevezte, mivel szerinte Kun Lászlóról csak olyan szerző tudott negatív képet festeni (185. fejezet), aki maga is kortársa volt, Károly Róbert-ellenessége pedig abban nyilvánul meg, hogy beszámol az Anjouk által trónbitorlónak tekintett III. András trónigényének jogosságáról, a későbbi Károly királyt *puerne*nek nevezi, Vencelt pedig természetes királynak titulálja. Ezen kívül beszámol a Károly trónjának támogatására küldött pápai követek sikertelenségéről.

A 192–196. fejezet szövege szerinte Károly Róbert krónikásához lenne köthető. Döntő érvként azt hozza fel, hogy a szöveganyagban kronológiai döccsenő figyelhető meg, a 192. fejezet időben korábbi eseményről szól *nec hoc pretermittendum est* kezdettel, Ottót mint trónkövetelőt pedig — bár a korábbi szövegrészben *legittimus* királyként szerepelt, itt csupán hercegként (*dux*) említik. A korábbi sikertelen pápai követekkel szemben a rész Gentilis bíboros, pápai legatus sikereiről számol be, amelyek következtében Károlyt *concorditer* királlyá választják.

A rövid, évkönyvszerű szövegezésben jól elkülöníthető 197–205., illetve 210–211. fejezetek szövegét a szerző egy általa annalistának nevezett íróhoz kapcsolja, negyedik szerzőként (206–209. fejezet) pedig egy udvari krónikást nevez meg, aki a szövegben kimutatható oklevélszövegek miatt akár az udvari kancellária tagja is lehetett.

Kristó „négyeszerős” elméletét azzal is bizonyítani kívánta, hogy az abszolút mondatvégi és kólonvégi ritmusképletek, illetve rímes ékítmények egymáshoz viszonyított számarányában némi (de általa sem döntőnek tekintett) különbséget fedezett fel.¹⁶

Horváth válaszul Kristó nézetét tartalmi szempontból is cáfolta. Döntő érve az volt, hogy a 186. fejezet szövege III. András genealógiájának taglalása során visszautal a 174. fejezetre — egyébként ez a budai minorita krónika egyetlen szövegegységen (181–211.) kívüli utalása — éppen arra, amelyben Bánk bán nemzetsége kiirtásának történeti konstrukciója található. A konstrukció a Zách-merénylet és nemzetsége kiirtásának történeti előképe lett a krónikában, tehát a 174. fejezetre visszautaló 186. fejezetet az a krónikás alkotta, aki a Zách-merényletet is lejegyezte, az egész szöveganyag egyetlen író műve. Megalkotására pedig a krónikarész hagyományozódását és a Zách-merénylettel összefüggő okleveles anyag szöveghez való viszonyát figyelembe véve 1334 augusztusa és 1336 között kerülhetett sor. A Zách Felicián elleni 1336-os ítélettel ugyanis már a krónikából vett szövegfordulatokat tartalmaz. Ezen kívül elbizonytalanítható

16 Kristó, 1967. 457–480. p.

a többszerzős elmélet számos más ponton is: az Anjou-ellenesnek tartott rész Károly származását is taglalja, az időrendi zavarokat a 181–191., illetve 192–196. fejezetekben pedig egyszerűen az magyarázhatja, hogy az eseményeket jóval megtörténtük után rögzítették, a szövegrészek szerzőit pedig minden esetben összeköti minorita voltak, így, bár a 30 fejezetnyi szöveg időbeli és ténybeli torzításoktól nem mentes, egyetlen szerzőhöz köthető.¹⁷

Ezt a szerzőt Mályusz Elemér (Karácsonyi Jánost követve) meg is nevezi: János ferences provinciális, aki 1323–1331 között állt a magyarországi ferences rendtartomány élén. A ferences krónika Mályusz szerint megelégszik a felszínen lévő események regisztrálásával, azokon a pontokon pedig, ahol eltér a tényektől, elsősorban az Anjou-ház javára teszi azt. A középkori ferences történetírásról, a külföldi szakirodalom alapján, azt állítja, hogy azok általában nem oklevelekből és nem is az eseményekkel egy időben keletkezett krónikákból merítik értesüléseiket, információszerzésre alkalmat nyújt számukra szerzetesi életformájuk, informátoraik egy része nem áll szoros kapcsolatban az írásbeliséggel, műveik pedig szélesebb olvasóközönségnek szólnak, a jellegzetességek bizonyos elemei igazak lehetnek a budai minorita krónikára is. A szöveg egyes részei rendi krónikákból is bekerülhettek a krónikatörzsbe, például III. András származásának és életének emléke Salimbene XIII. század végi krónikájából.¹⁸

Kristó Gyula néhány éve keletkezett historiográfiai összefoglalásában kitarthat ugyan amellett, hogy a budai minorita krónika több szerző műve lenne, azonban már korántsem olyan határozottan, mintegy elbizonytalanítva mindkét tábor híveit, azokat is, akik János ferences provinciális alkotásának tekintik a művet.¹⁹ Itt olvasható értékelése is a krónikáról: „Az 1272-től az 1333–1334-ig terjedő rész (a szorosabban vett Budai Minorita Krónika), akár egyetlen szerző alkotása volt, akár — mint valószínű — többé, messze nem éri azt a színvonalat, amelyet a korszerű európai elméletek magyarországi adaptációjával Kézai Simon felmutatott, s még olyan, egyetlen hazai társadalmi csoport melletti kiállás sem figyelhető meg benne, mint Ákos mester vagy Kézai esetében. Ez a ferencesek rovására írandó.”

Az idézett historiográfiai összefoglalás ismertetője — Thoroczkay Gábor — néhány ponton kritika alá vonta Kristó Gyula nézeteit. Az egyik vitatható

17 Horváth, 1971. 321–350. p.

18 Mályusz Elemér: Krónikaproblémák. In: Századok, 100. (1966) 713–762. p., különösen 733–743. p.; Uő: A Thuróczy-krónika és forrásai. Bp., 1967. 57–60. p.; Karácsonyi János: Szt. Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig. I. Bp., 1922. 34–36. p.

19 Kristó, 2002. 78–84. p.

pontnak pedig éppen a budai minorita krónika egyik fejezetének, a 188. fejezetnek az értelmezését látta. A 188. fejezet azon részletét ugyanis, amely szerint a trónkövetelő Vencelt azért a kalocsai érsek koronázta királlyá, mert az esztergomi érseki szék nem volt betöltve, Kristó annak bizonyítására használta, hogy a fejezet szerzője Vencel-párti és Anjou-ellenes, így nem egyezhet meg a későbbi szövegrészek írójával. Thoroczkay azonban VIII. Bonifác pápa 1298-as kánonjogi gyűjteményének a segítségével bizonyította, hogy Bicskei Gergely érsek-adminisztrátor a kánonjog szerint nem volt tényleges főpásztor, ilyen módon nem is tekinthető betöltöttnek az esztergomi érseki szék. A 188. fejezet írójáról pedig ez alapján az bebizonyosodott, hogy rendelkezett kánonjogi ismeretekkel, de az, hogy Vencel- vagy Anjou-párti-e, nem állapítható meg a szövegrészből.²⁰

Horváth János véleménye nyomán hosszú ideig széles körben elfogadott volt a történettudományban az is, hogy a budai minorita krónika írójának tollából a krónikakompozíció törzsszövegébe más helyen is kerültek be ritmikus szövegbetétek.²¹ Ezek közül a legjelentősebb a Gertrúd királyné elleni merényletet megörökítő rész, amely Horváth szerint nem kortárs lejegyzés, hanem a Felicián-merénylet elemeit alapul vevő 1330 után keletkezett fikció.²² Az utóbbi évtizedben azonban kritika is érte ezt a véleményt. Körmendi Tamás nézete szerint ugyanis — bár a Gertrúd elleni merénylet szövegének krónikabeli fogalmazata valóban kései, adatai korábbiak is lehetnek, és a krónikakompozíció szövege már korábban is tartalmazhatott feljegyzést a Gertrúd elleni merényletről. A vonatkozó szövegpaszus tartalma pedig egyezést mutat az Osztrák Ritmikus Krónika eseményt leíró részével — amely 1270 körül készült — így az esemény leírása annak felhasználásával is utat találhatott a krónikába IV. Béla halála után.²³

A budai minorita krónika kutatásához az irodalomtörténészek is értékes adatokkal járultak hozzá. Kristó Gyula fenti véleményével ellentétben Klaniczay

20 Kristó Gyula: Magyar Historiográfia I. Történetírás a középkori Magyarországon. A történettudomány kézikönyve, Osiris Kiadó, Bp., 2002. (Könyvismertetés: Thoroczkay Gábor). In: Századok, 137. (2003) 494–498. p. és *Thoroczkay Gábor: Az esztergomi érsekség kormányszata a XIII–XIV. század fordulóján. A XIV. századi krónikakompozíció 188. fejezetének kritikájához.* In: *Uő: Írások az Árpád-korról. Történeti és historiográfiai tanulmányok.* Bp., 2009. 143–149. p.

21 *Horváth*, 1954. 256. p.

22 *Horváth*, 1971. 328–329. p.

23 *Körmendi Tamás: A Gertrúd királyné elleni merénylet a magyar gestaszerkesztményben.* In: *Auxilium historiae. Tanulmányok a hetvenesztendő Bertényi Iván tiszteletére.* Szerk.: Körmendi Tamás — Thoroczkay Gábor. Bp., 2009. 195–205. p.

Tibor az általa ekkor már egy szerzőhöz kapcsolt szövegrész szerzőjét „tudatos stílusművésznek” tartotta, aki szabályos ritmikus prózában írt, és gyakran alkalmazott találó hasonlatokat és képes kifejezéseket. Ez utóbbiak a krónikarész azon pontján látszanak sűrűsödni, amely a Bazarad elleni hadjáratról tudósít, ezt figyelembe véve az irodalomtörténész azt feltételezte, hogy a hadjáratról forrásul akár epikus énekek is a szerző rendelkezésére állhattak.²⁴

Ami a szövegrész forráshasználatát és forráskezelését illeti, Kristó Gyula írta le részletesen és tárta fel, hogy nem csupán a Bazarad elleni hadjáratral kapcsolatos szövegnek — mint ahogy azt Klaniczay már leírta — hanem a Zách Felicián által elkövetett merényletet leíró szövegrésznek is voltak okleveles forrásai.²⁵ A merényletről beszámoló oklevelek elbeszélése és krónikaszöveg elbeszélése közötti különbségekre az elmúlt évtizedben is felhívta a figyelmet a kutatás.²⁶ Az a kérdés azonban, hogy a szövegrész egy, vagy több szerző alkotása-e, lényegében máig eldöntetlen.

A történeti szakirodalom korábbi álláspontjából és a nyelvészeti elemzés jellegéből adódóan három kérdésre keresi a választ:

1. Segíthet-e a filológiai elemzés annak megállapításában, hogy a krónikarész egy vagy több szerző alkotása?
2. Stilisztikai vizsgálattal és a szövegrész esetleges forrásainak feltárásával a korábbi szakirodalom azon álláspontja támogatható-e meg, amely a rész alacsony (irodalmi és történeti) színvonalát vallja, vagy az, amely a szerző(i)t stílusművésznek tartja?
3. Felismerhetők-e a szöveg latinságában a középkori latin nyelv jellegzetességei? Milyen a viszonya a klasszikus latin nyelvhez?

24 A magyar irodalom története 1600-ig. Szerk.: Klaniczay Tibor. Bp., 1964. 88–89. p.

25 *Kristó Gyula*: Korai levéltári és elbeszélő forrásaink kapcsolatához. In: *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica*. 21 (1966) 13–18. p.

26 *Tóth Krisztina*: Hirtelen merénylet vagy szervezett összeesküvés. (Újabb adatok Zách Felicián merényletéhez.) In: *Turul*, 76 (2003) 1–2. füzet. 47–51. p.

Alaktan

A krónikarész tartalmilag jól elkülöníthető részeiben egyaránt felfedezhetők a középkori latin nyelv ortográfiai jellegzetességei. A *velud* (209. 500)²⁷ és *set* (211. 502) a *d* és a *t*, az *ymbres* és *ymbrium* (209. 500 és 181. 472) az *i* és *y* — a középkor későbbi századaiban oly gyakori — felcserélésének bizonyítékai.²⁸ Hasonlóképpen jellemző a *c* és *ch*, a *t* és a *th* betűkapcsolatok egymásnak való megfelelése a *nichil* (183. 473), *cathenatis* (192. 485), *scismatico* (194. 486), és *incoavit* (201. 491) szavakban.²⁹

A szövegrészlet két esettani érdekessége az *in arcubus* (181. 472) és a *peduum* (208. 496). Az első esetben a szerző pontosan követte az antik ragozási normákat, tudva, hogy a *-cus* végződésű negyedik névszóragozási csoporthoz tartozó főnevek végződése *-ubus* lesz. A másik esetben viszont — kiérdemelve ezzel a kiadó *sic* jelzését — a jó *pedum* genitívusi alak helyett „rontott” alakot használt. Az *arcubus* ragozási paradigma szerepel a középkorban igen elterjedt Priscianus-féle grammatikában is, amelynek a középkori magyar székesegyházi iskolákban való igen korai megjelenését már korábban kimutatta a kutatás, egyetlen szövegbeli előfordulása miatt azonban talán elhamarkodott lenne az a megállapítás, hogy a krónikarész szerzője ismerte Priscianus szövegét.³⁰ A *peduum* alakot pedig a vele megegyező esetben és mondattani szerepben álló *manuum* közelsége magyarázhatja:

- *peduum etiam ac manuum dolore nimium torquebatur* (208. 496)

A latin névmások³¹ közötti korábbi markáns jelentéskülönbség a középkori latinban teljesen elmosódott, az írók általában nem érzik a különbségeket. A jelenség azzal magyarázható, hogy már a korai középkorban gyakran előfordult,

27 A szövegre vonatkozó hivatkozások minden esetben az SRH-ban szereplő fejezetszámot és oldalszámot tartalmazzák.

28 *Stotz, Peter*: Handbuch zur lateinischen Sprache des Mittelalters. Dritter Band: Lautlehre. München, 1996. 75–79., 168–169., 173., 226. p. A továbbiakban: *Stotz*, 1996.

29 *Strecker, Karl*: Einführung in das Mittellatein. Berlin, 1929. 23. p. A továbbiakban: *Strecker*, 1929.

30 Grammatici Latini. Ed.: Keil, Heinrich. Vol. 2. Leipzig, 1855. 364. p., *Nemerkényi Előd*: Latin nyelvtan a székesegyházi iskolában. Fulbert, Bonipert és egy elveszett Priscianus-kézirat. In: *Aetas*, 17. (2002) 4. sz. 77–88. p.

31 *Strecker*, 1929. 24. p.

hogy az *is*, *ea*, *id*, illetve *idem*, *eadem*, *idem* névmások szókezdő *h* betűvel szerepelnek szövegekben, így könnyen összetéveszthetők a *hic*, *haec*, *hoc* alakjaival, amelyekből pedig éppolyan gyakran elhagyják a szókezdő *h* hangot. A középkorban van olyan szótáríró, aki a *hic* megfelelő alakjainak jelentését az *iste* alakjainak jelentéseivel magyarázza. Ez bizonyítja — hogy bár később, mint az *is* névmás, a *hic* is elvesztette markáns jelentését — a névmások egymással felcserélhetővé váltak.³² Ez a jellegzetesség a szöveg egészében jól megfigyelhető:

<i>iste Ladislaus</i>	(182. 472)
<i>ipse rex</i>	(184. 473)
<i>ille marchio, domina ista</i>	(186. 475)
<i>ipsum Carolum, iste Carolus</i>	(187. 478)
<i>dux ille, hanc coronam, coronam ipsam</i>	(192. 484)
<i>idem Ladislaus</i>	(194. 486)
<i>idem Matheus</i>	(196. 487)
<i>eidem regi</i>	(202. 491)
<i>idem Felicianus</i>	(206. 493)
<i>ipse Kopay</i>	(207. 495)
<i>ipse rex, iste eventus</i>	(209. 498)

A krónikarész névmáshasználata viszonylag egységes, hiszen a szöveg egészében színtelen értelemben szerepelnek a névmások: az *ipse rex* fordulat a szöveg elején és végén is felbukkan, az *idem* használata pedig éppúgy szerepel az annalista részben, ahogyan a korábbi leíró szövegekben.

Hasonlóan középlatin nyelvi sajátosság a *suus* birtokos névmás *is* személyes névmással való helyettesítése:³³

<i>filius eius, pater eius</i>	(181. 471)
<i>cor eius</i>	(182. 473)
<i>eorum ossa</i>	(193. 485)
<i>filius eius</i>	(205. 492)
<i>capus eius</i>	(206. 494)
<i>filia eius</i>	(207. 495)

32 Stotz, Peter: Handbuch zur lateinischen Sprache des Mittelalters. Vierter Band: Formenlehre, Syntax und Stilistik. München, 1998. 125–126. p. A továbbiakban Stotz, 1998.

33 Stotz, 1998. 292. p.

Sok nyelv, amelyekkel a latin fejlődése során nagyon korán, majd az egész antikvitásban szoros kapcsolatban volt — így a görög is — tartalmaztak névelőt, így nem csoda, hogy a késői latintól kezdve ez a nyelv is elkezdett bizonyos szófajokat, elsősorban névmásokat, névelői szerepben használni. A határozott névelő helyébe az *ille* és *ipse* névmás lépett, a *quidam* névmásnak pedig már az antik latinban is kimutatható egy olyan jelentése, ami a határozatlan névelő jelentésével egyezik meg. A Karoling nyelvi reform utáni nyelvi fejlődés folyamán pedig azokban a szövegekben, amelyekben gyakran kellett visszautalni az előző mondat részeire, legfőképpen nevekre, az *idem* névmás és bizonyos körülírási formák is névelőként funkcionáltak.³⁴ A vonatkozó névmásokat visszautaló értelmű participiumokkal helyettesítik szóismétlés megakadályozására. Használatosak a *praenominatus*, *praefatus*, *supranominatus*, *memoratus* igenevek megfelelő alakjai vonatkoztatásra, visszautalásra, és mintegy névelőként is. Ez a jelenség kimutatható a vizsgált szövegrész egészében:

<i>regem Othocarum supradictum</i>	(181. 471)
<i>papa praefatus</i>	(187. 478)
<i>rege dicto</i>	(189. 481)
<i>dictum Otthonem</i>	(192. 484)
<i>Carulo supradicto</i>	(194. 486)
<i>dictis cruciferis</i>	(195. 487)
<i>filiis praefatis</i>	(206. 493)
<i>pueris memoratis</i>	(206. 494)
<i>Donch supradictus</i>	(211. 501)

Kimutatható a *quidam* határozatlan névmás határozatlan névelőként való használata, hasonlóan az *ille*, illetve *iste* névmások határozott névelőként való használata is.³⁵

<i>vir quidam civis</i>	(186. 476)
<i>in quadam valle</i>	(196. 488)
<i>in quandam viam</i>	(209. 498)

34 Stotz, 1998. 287–291. p.

35 Leumann, M. — Hofmann, J. B. — Szantyr, A.: Lateinische Grammatik. Zweiter Abteilung. Zweiter Teil. Zweiter Band. München, 1965. 191. p. A továbbiakban: Leumann–Hofmann–Szantyr, 1965.

<i>domina ista</i>	(186. 475)
<i>flasco ille</i>	(192. 484)
<i>illa corona, dux ille</i>	(192. 484)

Az anyagban igen ritka a kölcsönös névmás használata, az egyik előfordulásakor a *collido* ige antik *inter se* vonzatát a középkorban folyamatosan kiszorító *invicem* alak bukkan fel:

- *in quibus diebus collidebantur invicem milites electi* (209. 498)

A szövegrész praepositiohasználatára³⁶ már korántsem mutat ilyen egységes képet, mint névmáshasználatára, mégis felfedezhető számos, az egész szövegrészen átívelő sajátosság. Az egyik ilyen a szenvedő igék mellett végrehajtó határozóként használt ablativus rei efficientis és auctoris *per* praepositióval való helyettesítése:

- *Ceperunt ... ville per combustiones ad nichilum redigi* (185. 474)
- *qui per regem Ladislaum fuerat interfectus* (188. 480)
- *quod cum sacra corona per dictum Otthonem ducem ... portaretur* (192. 484)
- *Qui Felicianus per Matheum ... fuerat exaltatus* (206. 493)
- *via ... indaginibus ... circumsepta per Vlachos* (209. 498)

Az anyag teljes terjedelmében fordulnak elő példák a társhatározó antik normáknak megfelelő *cum* praepositióval való kifejezésére, bár arra következetesen nem figyel az író, hogy a katonai gyűjtőnevek pusztá ablativusszal fejezzen ki társhatározást.³⁷ Példák mindkét esetre. Az antik grammatikának megfelelően:

- *ubi Iohannes archiepiscopus ... cum episcopis aliis ... eum coronarunt* (188. 480)
- *cum quibus rex hostes suos audacius est agressus* (196. 488)
- *rex una cum regina et filiis suis ... pranderet* (206. 493)

36 Strecker, 1929. 25. p.

37 Leumann–Hofmann–Szantyr, 1965. 114. p.

Katonai gyűjtőneveket is *cum* praeposícióval használva társhatározásra:

- *Qui ... cum exercitu maximo Austriam debellavit.* (186. 477)
- *Rex ... cum exercitu ... mori se per omnia paraverunt.* (196. 488)
- *Venit ... cum toto exercitu* (209. 498)

A cselekvés antikvitásban pusztán ablatívussal — bár a késői latintól kezdve időnként már *cum* praeposícióval — kifejezett eszközei (eszközhatározói) a szövegrészben általában szintén *cum* előjárószóval szerepelnek:³⁸

- *coronarunt cum sancta corona* (194. 488)
- *et cum bicello ... transfixit* (206.494)

Az *in* praepositio + accusativus bizonyos kifejezések mellett bibliai görög által közvetített hebraizmus. Széles körben elterjedt kifejezések lettek ennek hatására: *in uxorem accipere, in principem eligere, in episcopum designare, in imperatorem benedicere, in suffragium, in adiutorium*.³⁹ A néhány ige mellett „kijegecsedő” *in* praepositio „iskolapéldáival” találkozhatunk a szöveg több pontján, transitív jelentésüket fokozatosan elvesztő igék mellett:

- *sed filium suum ... in regem Hungaris tradidit naturalem* (188. 480)
- *nobiles Otthonem ducem Bavarie subintroducunt in regem Hungarie* (191. 483)
- *Quem ... in regem inunxerunt* (191. 483)
- *Carolus ... in regem concorditer susceperunt.* (194. 486)

Akad egy példa *in* előjárószóval kifejezett ablatívus materiaera is: *pecuniam in auro et argento* (209. 499), amely szintén elüt a klasszikus nyelvhasználattól. Ellenben ismerte a szerző az *irruo* klasszikus *in* „vonzatát”: *in ipsum Felicianum quasi in cruentam bestiam irruit* (206. 494). Ehhez hasonlóan a klasszikus latinban a *devenio* igével járó *ad* előjárószót is helyesen használta a szerző: *tandem ad etatem ultimam deveniens* (186. 476), *ad Albam civitatem regiam devenerunt* (188. 480).

38 Stotz, 1998. 408. p.

39 Stotz, 1998. 409. p.

Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a szöveg egy másik pontján az ablativus materiae az antik normáknak inkább megfelelő *de* előjáróval fejeződik ki: *ornamenta de pretiosis purpuris* (206. 494).

A szöveg írója tudhatta azt is, hogy a klasszikus latinban genitivus partitivus helyett a tőszámnevek jelentős része mellett előjárószó is használható volt, ez a megoldás a szöveg több pontján felbukkan: *duos enim ex ipsis civibus* (193. 485) és *unum ex filiis meis* (209. 497). Az *ex* praepositio ilyen értelmű használata az antik nyelvi gyakorlat felelevenítése az író részéről.⁴⁰

A *pro* praepositio ugyanabban a szövegrészben használatos a klasszikus 'helyett' jelentésben is, és az '-ért' jelentése miatt felvett — a középkori latin nyelvhasználatban kedvelt — ok- vagy célhatározói jelentésében is:

- *quem pro Ladislao captivato rex prefecerat Vencezlaus* (190. 482) és
- *qui ... civitatem ... expugnare ceperunt pro morte Omodei palatini* (196. 488)

A *iuxta* előjáró elsősorban középkorban használatos 'szerint' jelentéssel szerepel a szövegben, a Vulgata hatására: *iuxta propheticum* (181. 472).

Arra is akad példa, hogy az antik *praeter* praepositio értelmében használják az *excipio* igéből képzett *participiumot*.⁴¹

- *ecclesia Beate Virginis de Alba Regali ... flebiliter est combusta ... excepto uno campanili* (203. 491)

Az a nyelvtani jelenség is ismert már az antikvitásban is, hogy az infinitivus főnévi jelentésben használatos. Megfigyelhető ez a jelenség a krónikában is, érdekessége, hogy mindkét esetben ugyanaz az igenév vesz fel ilyen értelmet (!), ezekben az esetekben ugyanis a *posse* haderő értelemben főnevesül:⁴²

- *et omne penitus suum posse contra regem in adiutorium Demetrii destinavit* (196. 488)
- *cum rex copiosum exercitum congregasset, non tamen totum suum posse, quia ad confinium regni sui in diversas expeditiones contra adversarios eiusdem regni quamplurimos destinaverat pugnatores* (209. 496)

40 Stotz, 1998. 286. p.

41 Stotz, 1998. 409. p.

42 Stotz, 1998. 409. p.

Alaktani sajátosságok továbbá:

Aszöveganyag participiumhasználatára jellemző, hogy a hemzsegő participium imperfectum activik és participium perfectum passivik mellett instans participium alak alig-alig fordul elő, négyszeri használata közül azonban három — a szöveg tartalmilag különböző részeiben — ugyanolyan jelentésű igékből képződik:

- *ut fortis Iosue pro gente sua et regno pugnaturus* (181. 471)
- *de montis cuiusdam cacumine in vallem prefatam protinus certaturi* (196. 488)
- *relicto consilio saniori protinus ultra pugnaturus processit* (209. 498)

Az egész szövegben kimutatható a létige nem létező participium imperfectum activi alakjának a jellemzően középkori *existens* alakkal való pótlása:⁴³

- *ibi victor existens revertebatur feliciter cum honore* (186. 475)
- *Gurke sub vexillo regis vexillarius existens occisus* (196. 489)
- *Tunc Iohannes filius Alexandri de comitatu Potokensi, bone indolis iuvenis, vicedapifer regine tunc existens* (206. 494)

Annak is számos példája akad a szöveganyagban, hogy a participiumok ragozott igéket helyettesítenek, ahogy az már a késői latinban is megfigyelhető volt:⁴⁴

- *regem etiam anathematis vinculo feriens* (183. 473)
- *tradens dictis cruciferis gratiam singularem* (195. 487)
- *Quem rex regio favore diligens* (206. 493)

A participium szerepét pedig, ahogy az szintén elsősorban a középkori latinban megfigyelhető jelenség, időnként átveheti a gerundium ablativusi alakja:⁴⁵

- *in ripis undique Vlachorum multitudo innumerabilis superius discurrendo* (209. 498)

43 Stotz, 1998. 221. p.

44 Stotz, 1998. 410. p.

45 Stotz, 1998. 410. p.

Főmondati igehasználát

A szöveg igei állítmányainak döntő többsége a történeti elbeszélésnek megfelelően praesens perfectum, az ettől való eltérés általában nyelvileg vagy tartalmilag indokolt, bár a 206–209. fejezetek igehasználata a másik három résznél sokkal színesebb, két önmagában is jól megformált történetének, a Felicián-merényletnek és a Bazarád elleni hadjáratnak a leírásakor a történet élénkítésére nem ritka, hogy a szövegben uralkodóvá válik a praesens perfectummal szemben a praeteritum imperfectum, illetve a praesens imperfectum.

A 181–191. fejezetek szövege praesens imperfectumot aktív alakban igen ritkán használ, ezek közül az egyik egy közvetlen bibliai idézet, a másik pedig nem is igei állítmány, hanem egy bibliai szövegrész „címmé” vált alakjának szövegbe való beidézése:

- *et inopinate ex divina clementia pluvia grandis exoritur* (181. 472)
- *Abhinc Te Deum laudamus altissime proclamantes ad Albam civitatem regiam devenerunt* (188. 480)

Gyakoribb a praesens imperfectum passivi előfordulása, ezeknek az igeeknek a zöme mondatzáró helyzetben áll, itt a próza ritmizálásának „kényszere” is oka lehet a praesens perfectum alakoktól való eltérésnek:

- *Post cuius regis mortem eodem anno XVIII-o die Andreas dux de Venetiis coronatur* (186. 475)
- *reversus est in curiam et ibi mortuo Bonifacio VIII-o in summum pontificem eligitur et creatur et Benedictus appellatur* (190. 482)

A 192–196. fejezetek hasonló jelen idejű állítmányai közül három azért kifejezetten érdekes, mert az író kilép a harmadik személyű narratívából és saját nézőpontját ismerteti:

- *Quid enim per hoc, quod illa corona cecidit, intelligo* (192. 484)
- *Quod factum a Deo esse credimus et fatemur* (196. 489)

Mindkét esetben egy-egy történetet (fejezetet): a korona megtalálásának és a kassai csatának a történetét záródik moralizáló értékeléssel, amelyek állítmányaik révén is kizökkentik az olvasót az elbeszélésből.

Az annalista részek (197–205., 210–211.) praesens imperfectumi állítmányai közül három mondatzáró pozícióban szerepel, ennek oka lehet a ritmikus próza követelménye, vagy az is, hogy így kiemelt pozícióba kerülnek az ígék:

- *et in Alba Regali in ecclesia Beate Virginis terre gremio commendatur* (197. 489)
- *et Waradini in cathedrali ecclesia tumulatur* (198. 490)
- *et in Alba terre gremio commendatur* (205. 492)

A rövid szövegrész mondatzáró praesenseinek használata hasonlóságot mutat a 181–191. fejezetek igehasználatával.

A 206–209. fejezetekben olyan szerepben jelenik meg a praesens imperfectum, amilyenben a szöveg más részeiben nem használatos, történetélenkítést és érzékletesítést szolgál az alakok egymás melletti halmozása: *vulnerantur, mittitur, destinantur, extrahitur, compellitur, truncatur, transportantur, trucidantur, creditur* (206–207. 494–496), az igealakok ilyen szerepben jellemzően passzív alakban állnak. A praesensek mondatbeli külön-, vagy mondatzáró helye itt is azonos a korábbi szövegrészekben tapasztaltakkal.

Ennek a szövegrésznek a sajátossága az is, hogy a történeti elbeszélő szereplői szájába adja a szavakat. Az egymásnak követek útján üzenő Károly király és Bazarád imperativusban, sőt futurum imperfectumban beszélnek:

- *Ipsam etiam Zeurim ... pacifice vobis tradam* (209. 497)
- *Et nichilominus unum ex filiis meis vestre curie ad serviendum deputabo* (209. 497)
- *„Sic dicite Bazarad. Ipse est pastor ovium mearum, de suis latibulis per barbas suas extraham.”* (209. 497)

Ilyen igealakok szintén csak a szöveganyag ezen részében (206–209.) találhatóak.

A szövegrészek gyakran használnak praeteritum imperfectum alakokat is, kitűnik, hogy a tartalmilag elkülöníthető szövegrészek mindegyike ismeri az igealak többszöri („gyakorító”) cselekvést jelölő értelmét:

- *Sed una pars regni Carulum, altera Ladizlaum regem apellabant nomine tantum, sed non re vel effectu regie maiestatis seu potestatis.* (189. 481)
- *quidam pseudo-sacerdotes et perfidi, qui manifeste divina populo celebrabant et sacramenta ecclesiastica ministrabant publice interdicti* (190. 482)

- *Cum autem equitaret cum suis sub noctis silentio in strata publica, in qua plurimi viatores transibant* (192. 484)
- *Eodem anno ecclesiam Beate Virginis Albensem, que frequenter incendio vastabatur* (198. 490)
- *Cum quibus etiam digitis innumerabilibus ecclesiis paramenta varia consuebat et altaribus sacerdotibusque ornamenta de pretiosis purpuris transmittibat* (206. 494)

Szintén mindegyik szövegrész használja az igealakot a múltban huzamosabb ideig végrehajtott cselekvés kifejezésére:

- *Sed spreto thoro coniugali filiabus adhesit Cumanorum Cyduam, Cupchech et Mandulam vocatas ac alias quamplures in concubinas habebat* (182. 472 473)
- *eo quod coronam regni ... indebite retinebat* (194. 486)
- *seculo ingressu regis ianua absque obice sibi patebat* (206. 493)
- *Filium autem suum ibidem reliquit, non tamen coronatum, sicut optabat* (211. 502)

Az igen gyakran használt praesens perfectum mellett a teljes szöveganyag használja a *coepisse* + infinitivus szerkezetet és szinonímáit — ami markánsan középkori jelenség — a perfectum körülírására:⁴⁶

- *Ceperunt namque in ea testina (sic) bella consurgere, civitas confringi, ville per combustiones ad nichilum redigi, pax et concordia penitus conculcari, divites deficere et nobiles rusticari pre inopia paupertatis.* (185. 474)
- *Qui quidem interdum civitatem Cassa vocatam expugnare ceperunt* (196. 488)
- *incepit rex tegere plumbeis tegumentis et cum gloriosa testudine decorare, insuper etiam columpnis firmissimus stabilire* (198. 490)
- *Anno Domini M-o CCC-o XXV-o incoavit dominus rex Fratribus Minoris edificare ecclesiam in Lyppua* (201. 491)
- *milites et equi sui laborare protinus ceperunt* (209. 498)

Az annalista részek kivételével az egész szövegben megfigyelhető a *facio* igével kifejezett műveltetés is:

46 Stotz, 1998. 331. p.

- *Ille vero marchio cognoscens regem esse viduum filiam suam excellenter pulchram et bene ornatam conspectui regis fecit astare ad mensam* (186. 475)
- *propter timorem hostium fecit illam includi per artem tornatoriam flasconem* (192. 484)
- *in caudis equorum per vicos et plateas civitatis crudeliter trahi fecit et eorum ossa ignibus concremari* (193. 485)
- *Insuper census, quo teneor vestre corone, fideliter persolvi faciam omni anno.* (209. 497)

Szintén az évkönyvszerű részek kivételével a szöveganyag egészében megfigyelhető, hogy a praeteritum perfectumi igealakok általában más múlt jelentésű igealakokhoz képest előidejűséget fejeznek ki:

- *Qui Vencezlaus venire noluit, sed filium suum ... in quadam villa Godin vocata circa Morouam ex parte Bohemie, quo prefati nobiles et episcopi convenerant, in regem Hungaris tradidit naturalem.* (188. 480)
- *Forsitan ceciderat in prima vigilia noctis, reinventa est autem sequenti die* (192. 484)
- *Rex autem mutaverat armorum suorum insignia, quibus induerat Desev filium Dyonisii, quem putantes esse regem crudeliter occiderunt.* (209. 500)

A tartalmilag négy részre tagolható szöveganyag három részében — ezúttal azonban a 192–196. fejezetek térnek el a többi résztől — megfigyelhető a praeteritum perfectum passivinek a létige perfektum alakjaival való képzése:⁴⁷ *adductus fuerat, fuerat concessus, fuerat interfectus* (181–191), *fuerant comitati* (211. 502), *fuerat exaltatus, fuerat indefessus, circumsepta fuerat* (206–209).

Az önállóan használt coniunctivus rendkívül ritka a szövegben, ahol azonban felbukkan, ott a hortativusnak értelmezhető alakot a szerző a klasszikus normának megfelelő praesens imperfectumi alakban használja:

- *Cuius Andree regis ortum et originem videamus* (186. 475)

Az igehasználattal kapcsolatos jellegzetessége még a szövegnek, hogy bizonyos igealakokból — elsősorban kólonok és mondatok végén a ritmizálási kényszer miatt — néhány igéből összevont (szinkopált) alakot használ:

47 Körmendi, 2003. 81. p., Stotz, 1998. 328. p.

- *et dicta corona regia coronarunt* (191. 483)
- *coronarunt cum sancta corona* (194. 486)
- *Quia vos, domine mi rex, laborastis in convocacione exercitus* (209. 497)

Az anyag főmondati igehasználata számszerűen:

	181–191.	192–196.	197–205., 210–(211).	206–209.
<i>praesens imperfectum activi</i>	4	4	1	6
<i>praesens imperfectum passivi</i>	12	1	4	15
<i>futurum imperfectum activi</i>	–	–	–	5
<i>praeteritum imperfectum activi</i>	14	7	3	17
<i>praeteritum imperfectum passivi</i>	4	–	1	4
<i>praesens perfectum activi</i>	65	39	22	47
<i>praesens perfectum passivi</i>	15	4	10	3
<i>praeteritum perfectum activi</i>	6	5	–	5
<i>praeteritum perfectum passivi</i>	3	–	1	3
<i>imperativus</i>	–	–	–	1
önállóan használt <i>coniunctivus</i>	1	–	–	1

Az ige névszói alakjaival képzett szerkezetek

E fejezet a szöveg gerundiumait, gerundivumait, ablativus absolutusait, participiumait, accusativus és nominativus cum infinitivos szerkezeteit kívánja tárgyalni.

Az 181–191. fejezetekben mindössze egyetlen gerundium fordul elő:

- *Cum enim rex Andreas secundus, pater quarti Bele regis et Colomani ducis, mortua prima uxore sua vel potius interfecta, ut superius dictum est, mare ad mandatum ecclesie transfretasset in Terram Sanctam ad expugnandum pro sepulchro Domini.* (186. 475)

Az *ad expugnandum* alak helyett egy másik szövegváltozat *ad expugnandam* alakot tartott fenn, az azonban eldönthetetlen, hogy ez a szerző, vagy az egyik kódexmásoló bizonytalansága volt-e. És bár a szerző a gerundiumot klasszikus antik normák szerint *ad* praepositíóval célhatározásra használja, mégis jelentősen eltér a klasszikus nyelvhasználattól, hiszen a nyelvileg adódó *ad expugnandum*

sepulchrum szövegváltozat helyett nem szerkeszt gerundivumos szerkezetet, hanem a célhatározó mondatrész egyik tagját körmönfontabban, praepositíóval fejezi ki.

A 192–196. fejezetek szövege — annak ellenére, hogy rövidebb, mint a 181–191. fejezet — öt alkalommal használ gerundivumot vagy gerundiumot valamilyen formában. Gerundivumos szerkezet egyetlen egyszer fordul elő, itt azonban lényegi egyezést mutat a szöveg a korábbi részekkel, hiszen amellet, hogy szintén az *expugno* ige a szerkezet alapja, a célhatározást ebben az esetben is a klasszikus normáktól eltérő *pro* praepositíóval fejezik ki:

- *Anno eodem papa Clemens quartus per cruciferos Sancti Iohannis inter Christicolae mundi huius inestimabilem thesaurum fecit sagaciter procurari ad passagium generale pro Terra Sancta expugnanda.* (195. 487)

Gerundium két esetben bukkan fel a szövegrészben, mindkét alkalommal genitívusban, az egyik alkalommal abban a mondatban, amelyikben a gerundivumos szerkezet is:

- *tradens dictis cruciferis gratiam singularem, pecuniam largientes ab omnibus criminibus absolvendi usque ad continuos quinque annos* (195. 487)
- *Et ad locum pugnandi magis aptiorem rex et ipsi festinabant.* (196. 488)

Két esetben pedig a hallgatóság megszólítására, elbeszélésből való kizökkentésére használ a szerző gerundivumot:

- *Nec hoc pretermittendum est* (192. 484)
- *Mirum certe et miraculum non tacendum* (192. 484)

Az annalista szövegrészekben nem bukkan fel sem gerundium, sem gerundivum, a 206–209. fejezetek szövege azonban négyszer szintén használ ilyen szerkezeteket, az előbbit gyakrabban, három esetben, két esetben ablatívusban módhatározásra, gerundivumot pedig egyetlen alkalommal:

- *ante regis mensam clam subintrando idem Felicianus astitit* (206. 493)
- *in ripis undique Vlachorum multitudo innumerabilis superius discurrendo* (209. 498)
- *Et nichilominus unum ex filiis meis vestre curie ad serviendum deputabo* (209. 497)

- *aut certe terram ipsius uni ipsorum insultantium traderet possidendam* (209. 497)

Ablativus absolutust a 181–191. fejezetek szövegében 14 alkalommal találhatunk. A szerkezetet a középkori szerzők a Jeromos-féle bibliafordításból kiindulva hibásan alkalmazták olyan esetekben is, amikor a szerkezet logikai alanya amúgy is megjelenik a főlérendelt mondatban.⁴⁸ Ilyen hibával a szövegrészben nem találkozhatunk. Az esetek többségében az ablativus absolutus időhatározásra szolgál, és étellel, illetve halállal kapcsolatos jelentésű igékből képzett:

- *vivente adhuc Ladislao rege* (186. 475)
- *mortua prima uxore sua vel potius interfecta* (186. 475)
- *Mortuo vero rege Andrea* (186. 475)
- *vivente adhuc rege Ladislao* (186. 476)
- *postea mortuo rege* (188. 479)
- *patre mortuo* (188. 480)

Érdekes, hogy bár a 192–196. fejezetek közötti szövegrészben is 11 alkalommal fordul elő ablativus absolutus, azonban egyik előfordulása sem szolgál élet, vagy halál kifejezésére, mint az előző szövegrészben. Ezzel megegyező tendenciát mutat a 206–209. fejezetek 8 és az annalista rész egyetlen ablativus absolutusa is.

Az accusativus cum infinitivo is némiképp gyakrabban használt nyelvtani szerkezet a 181–191. fejezetek szövegében, mint a 192–211. fejezetekben. A tartalmilag elkülöníthető fejezetekben (181–191.) nyolcszor fordul elő, minden alkalommal egyidejű formában, ezek közül több mint az esetek felében a létige (kitéve, vagy ki nem téve) a szerkezet infinitivusi része. Jellemző az is, hogy több esetben participium imperfectum activitól függ a szerkezet.

Az igenév utáni használat különösen kedvelt a 186. fejezetben, ahol néhány soron belül háromszor fordul elő:

- *Ille vero marchio cognoscens regem esse viduum* (186. 475)
- *Rex vero videns eam pulchram et suis oculis gratiosam* (186. 475)
- *cognoscens et sciens veraciter hunc esse filium regis Hungarie* (186. 475)

48 Körmendi, 2003. 88. p.

Egy esetben a szerkezet infinitivus részét a *posse* képezi, az ehhez kapcsolódó véghatározóul szolgáló infinitivus pedig közvetlenül utána szerkesztett, így két infinitivus halmozódik fel a kólon végén, a véghatározó melletti tárgy pedig az accusativus cum infinitivo accusativus része mögé került (két accusativus és két infinitivus egymás mellett!): *videns se nichil posse proficere* (190. 482).

Mellérendelő összetett mondatok, mellérendelő szerkezetek

A mellérendelő összetett mondatok esetén mindig nehéz eldönteni, hogy tagmondatokat kötnek-e, ebből adódóan a mondat összetett mellérendelés, vagy csupán azonos mondattani szerepű mondatrészeket. A szövegben, különösképpen a modern központosítás miatt néhol nehéz meghatározni, hogy melyikről van szó, ezért minden szövegben előforduló kötőszót itt tárgyalunk.

A mellérendelő összetett mondatok közül a szövegben leggyakrabban a kapcsolatos mellérendelő mondatok fordulnak elő, ezeknek is a legegyszerűbb módon, az *et* egyes kötőszóval szerkesztett változatai. Előfordulási gyakoriság tekintetében az *et-et* páros kötőszóval, illetve az *et-ac* kötőszópárossal szerkesztett mondatok követik őket. Nem ritka az sem, hogy egyetlen mondatban nem csupán két, hanem akár három kapcsolatos kötőszó is előfordul:

- *Quo facto in eiusdem eventibus Ladislaus filius Wernerii de captivitate regis Vencezlai anno fere tertio liberatur et cum Iohanne filio Chaak castrum Budense per portam, que est iuxta synagogam Iudeorum, feria quinta post festum Beate Petronelle virginis, noctis in silentio subintravit et quosdam cives Budenses, suos adversarios et proditores invasit subito et destruxit.* (193. 485)

Ebben az esetben az első két *et* kapcsolatos kötőszó, és a harmadik csupán egy azonos mondattani szerepű részt köt az előzőekhez.

Ismeretes, hogy az antik grammatikában az *et-ac*, illetve az *et-atque* kötőszópár esetén az *ac* és *atque* kötőszóval bevezetett mondat — vagy kapcsolat — hangsúlyozódik. Ennek az antik nyelvtani szabálynak az ismerete nem mutatható ki egyértelműen a szövegben, felbukkan azonban egy jellegzetesség: azonos mondattani szerepben előforduló személynevek előtt *et* kötőszó szerepel, ha ugyanakkor gyűjtőnév is előfordul ugyanolyan szerepben a mondatban, azt *ac* kötőszó vezeti be:

- *Sed spreto thoro coniugali filiabus adhesit Cumanorum, Cyduam Cupchech et Mandulam vocatas ac alias quamplures* (182. 472–473)
- *ita quod Matheus, Omodeus et Vgrinus potentissimi principes in regno ac alii nobiles quamplures Carulo puero adhererunt* (188. 479)

Előfordul ugyanennek a páros kötőszónak a használata teljesen egyenrangú mondatrészek kötése esetén is, mintegy a szóismétlés elkerülésére:

- *Facta est enim strages maxima et cecidit militum et principum ac nobilium inconputabilis multitudo feria sexta in vigilia Beati Martini et post insequenti feria secunda* (209. 499)

Hasonlóan csak kötőszó-variálásra használatos az *atque* is:

- *Sed proh dolor, sanctissime regine dextere manus quatuor digitos, quos pauperibus et miserabilibus atque abiectis personis misericorditer in elemosinis extendebat* (206. 494)

Tagmondatok asyndetonos kötése a harminc fejezet szövegében csupán két alkalommal fordul elő, jellegzetes tartalmú és hangulatú szövegrészekben:

- *Ceperunt namque in ea testina (sic) bella consurgere, civitates confringi, ville per combustiones ad nichilum redigi, pax et concordia penitus conculcari, divites deficere et nobiles rusticari pre inopia paupertatis.* (185. 474)

Arra azonban több példa akad, hogy azonos mondatrészi szerepben lévő nevek katalógusszerű felsorolása esetén azok között nincs kötőszó. (188. 479 és 196. 489)

A kapcsolatos kötések szerkesztése annyira egyoldalú, hogy a *-que* használatára is csupán egyetlen példa akad, az sem az antik normáknak megfelelő, hiszen akkor a kötés második tagja mintegy kiegészítené, magyarázná az első tagot, itt azonban egyenrangú mondatrészek kötéséről van szó: *reginam filiosque voluit iugulare* (206. 494).

A páros kötés tagadott *nec-nec* változatára is csupán egyetlen egy példa akad a szövegben:

- *Quia nec ad ripas utriusque lateris vie propter precipitum ascendere poterant contra Vlachos, nec ultra procedere, nec fuge locum habebant propter indagine ibi factas* (206. 498)

Ellentétes mellérendelő mondatok vagy mondatrészek lényegesen kevesebbszer fordulnak elő a szövegben, mégis első látásra nagyobb változatosságot mutat a használatuk. Az antik latinban az ellentét foka szerint differencia volt a kötőszavak között, bár az igen gyakori *sed* nem jelöli az ellentét mértékét, az *autem* igen nyomaték nélküli — átmenet a kapcsolatos és ellentétes kötőszó között, a *verum* és *vero* nyomatékosabbak, az *at* pedig a legerőteljesebb ellentét kifejezésére használatos. A középkori latinságban azonban elszíntelenedtek. Az ellentétes kötőszavak esetében ez olyan jellegzetesen megfigyelhető a vizsgált szövegrész egészében, hogy azok jelentése nem csak egymáshoz képest nem differenciált, hanem a kapcsolatos kötőszavakhoz képest sem. Ez az antikvitásban is szintelen *autem* esetében még nem kirívó. Ez a kötőszó általában mondatzárás után a következő mondat előzőhöz való visszakapcsolása, az egész szövegrészben jellegzetesen a mondat második helyén áll:

- *Inde fugatus venit Venecias. Ibi autem vir quidam civis Venetensis civitatis potior et ditior cognoscens et sciens veraciter hunc esse filium regis Hungarie* (186. 476)
- *Principes autem exercitus Demetrium supradictum et Abam dictum Pulchrum sive Magnum constituit* (196. 488)
- *Rex autem mutaverat armorum suorum insignia* (209. 500)

Az azonban már figyelmet érdemel, hogy a határozottabb ellentétet kifejező *vero* kötőszó is szintelen 'pedig' jelentésében használt a szövegben, mégpedig ugyanúgy lezárt mondat és a következő mondat kötésére, ahogyan az *autem* is. Mondatbeli helyzete — az esetek többségében az alanyt követi második helyen — is megegyezik az *autem* kötőszóéval:

- *Ille vero marchio cognoscens regem esse viduum filiam suam excellenter pulchram et bene ornatam conspectui regis fecit astare ad mensam. Rex vero videns eam pulchram et suis oculis gratiosam* (186. 475)
- *Rex vero ipse cum paucis pro tutione suorum aliquorum fidelium vix evasit* (209. 500)

Az egyetlen ellentétes kötőszó, ami markánsan hordozza eredeti jelentését — az egész szövegrészben megfigyelhetően — az a *sed*, amellyel nem csupán tagmondatok köttetnek össze, hanem akár két külön mondat is. Megemlítendő ugyanakkor, hogy a *sed* a legáltalánosabb, legkevésbé speciális jelentésű ellentétes kötőszó, így a jellegzetességnek nem is tulajdonítható a kelleténél nagyobb jelentőség:

- *Iste enim rex Ladislaus filiam regis Karoli de Apulia in coniugium habebat. Sed spreto thoro coniugali filiabus adhesit Cumanorum* (182. 472)
- *Qui Vencezlaus venire noluit, sed filium suum ... in regem Hungarie tradidit naturalem* (188. 480)

Az *at* egyetlen előfordulása (196. 488) nem mutatja, hogy erősebb szembeállítást jelölne, mint a *sed*, a szöveg ebben az esetben nem tagmondatok, hanem két egymást követő mondat összekapcsolására használja.

A *tamen* kétszeri előfordulása — a szöveg két különböző pontján, az egyik előfordulás az annalista részben található — mutatja, hogy ez a kötőszó is hordozza antik ellentétes értelmét, ugyanúgy két különböző mondatot is kapcsolva, mint az előbbi példákban látható volt:

- *ecclesia Beate Virginis de Alba Regali, quamvis plumbo tecta fuisset contra incendium, ut superius memini, tamen flebiliter est combusta* (203. 491)
- *Sed misericordia misericordis Dei prohibente quod voluit non potuit effectui mancipare. Tamen regis manum dextram leviter vulneravit.* (206. 494)

Ami a választó mellérendeléseket illeti, az antik latin nyelvben szintén volt némi különbség az *aut* és a *vel* használata között. Az előző esetben a tagmondatok tartalma között lényeges különbség volt, az utóbbiban a két tagmondat kínálta lehetőségek közötti választás eredménye azonos. A középkori latinban azonban, az ellentétes kötőszókhöz hasonlóan, a *vel*, *seu* és *sive* kötőszók értelme is színtelenebbé vált, gyakran kopulatív értelemben használatosak, igaz ez az *aut* kötőszóra is, bár lényegesen ritkábban.⁴⁹ Hogy az *aut* és *vel* kötőszók értelme közötti különbséget ismerte-e a szöveg írója, az *aut* egyetlen előfordulása miatt nem igazolható. Maguk a választó kötőszók is sokkal gyakrabban használatosak a vizsgált anyagban pusztán mondatrészek, vagy szintagmák közötti választás kifejezésére, mint tagmondatok közöttiére. Az azonban tény, hogy az *aut* egyetlen előfordulás esetén (209. 497) egész tagmondatokat köt össze. Megfigyelhető továbbá a szöveg két különböző részén, hogy a *vel* kötőszóval teljesen azonos értelemben és módon szerkesztenek: *mortua prima uxore sua vel potius interfecta* (186. 475), *Theutonici vel potius Saxones peremerant* (196. 488).

A szövegnek ugyanebben a két részében (181–191., 192–196.) figyelhető meg az is, hogy a választó kötőszók középkorban felvett kopulatív jelentésükön túl mintegy magyarázó, értelmező szerepben is használatosak:

49 Stotz, 1998. 413. p.

- *in Buda degente nullum castrum, nulla potentia seu potestas ... restituuntur* (189. 481)
- *et Vernerii rectorem seu iudicem Budensem et quosdam alios capiens* (189. 481)
- *et Abam dictum pulchrum sive Magnum* (196. 488)

A következtető mellérendelő kötőszavak a legritkébbak a mellérendelő kötőszavak közül, az azonban figyelmet érdemel, hogy a csupán kétszer előforduló *igitur* kötőszót mindkét esetben a mondat ugyanazon második helyére helyezi a szöveg, az első esetben a kötőszó egy időhatározói alárendelésbe ékelődött:

- *Cum igitur puer Karolus absque regni solatio in Hungaria moraretur, frater Gentilis ... Pannoniam intravit.* (194. 485–486)
- *Sic igitur Felicianus infelix lese maiestatis crimen incurrit* (207. 496)

A magyarázó mellékmondatokban a szövegrész az *enim* és a *nam* (*namque*) kötőszavakat variálja a vizsgált szövegrész, amelyben nem mutatható ki a két magyarázó kötőszó antikvításban olyan módon differenciált használata, hogy az előbbi szubjektív, az utóbbi pedig objektív magyarázatot adna. A *nam* (*namque*) nem is található meg a szöveg egészében, csak a 181–191. fejezetekben (*namque*) és a 206–209. fejezetekben (*nam*). Az azonban következetes, és az antik normákhoz igazodó a szövegrész egészében, hogy az *enim* kötőszóval szerkesztett mondatok esetén az a tagmondat második helyére kerül. Ugyanígy helyesen használja a *nam* kötőszót az író az első helyen: *tempore enim* (184. 474), *cum enim* (186. 475), *duos enim* (193. 485), *cadavera enim, tulerunt enim* (209. 499), *stabant enim* (209. 500), *nam anno eodem* (209. 496), *nam Deus* (209. 500).

Szintén ugyanebben a két fejezetben (181–191., 206–209.) akad arra is többszöri példa, hogy az antik latinban nem elsősorban kötőszóként használt *quippe* adverbium magyarázó kötőszói, illetve okhatározói mellékértelmet nyer:

- *Duravit quippe sic iste miserabilis eventus a sexta feria usque ad secundam feriam* (209. 498)

Mellérendelő kötőszók előfordulása a vizsgált szövegrészben számszerűen (nem csak a tagmondatok, hanem a szókapcsolatok, szintagmák kötésére használt kötőszavak száma is):

	181–191.	192–196.	197–205., 210–211.	206–209.
<i>Kapcsolatos:</i>				
et	31	15	10	17
et-et	10	4	3	11
et-ac	5	–	–	1
-que	–	–	–	1
et-atque	–	–	–	1
asyndetonos szerkesztés	2	2	–	–
nec-nec	–	–	–	1
<i>Ellentétes:</i>				
autem	5	2	1	2
at	–	1	–	–
vero	5	4	–	1
sed	8	3	3	5
tamen	–	–	–	2
Választó:				
aut	–	–	–	1
vel	1	1	–	3
<i>seu (sive)</i>	3	1	–	1
Következtető:				
igitur	1	–	–	1
Magyarázó:				
enim	3	–	–	3
<i>nam (namque)</i>	2	–	–	2
quippe	1	–	–	2

Alárendelő összetett mondatok

A középkori latin nyelv egyik első látásra is szembevető jellegzetessége, hogy az antik mondattömörítési formák helyett az írók mellékmondatokat használnak. Különösen széles körben elterjedt — már a késői latintól kezdve — hogy olyan igék után (*verbum dicendi* és *sentiendi*), amelyeket az antik grammatikában

accusativus cum infinitivo szerkezet követett, *quod, quia, quoniam, quomodo, qualiter, ut* (hogy értelemben) kötőszókkal bevezetett mellékmondat következik. A nyelvi fejlődésnek ezt a jellegzetességét azzal hozzák összefüggésbe a kutatók, hogy a görögből latinra fordított szövegekből, mindenekelőtt a Bibliából, szivárgott át a latin nyelvbe is. Ugyanakkor kutatók azt is kimutatták, hogy ennek ellenére a IX. és XII. század között a nyugat-európai latin nyelvű irodalom szövegei háromszor–hétszer gyakrabban alkalmaznak accusativus cum infinitivo szerkezeteket olyan esetekben mellékmondatok helyett, amelyekben az antik grammatikai hagyomány azt megkívánja. Ugyanakkor nem volt könnyű dolguk a középkori íróknak, hiszen ahogyan számos más grammatikai szabályt, úgy ezt sem „kanonizálták” az antik grammatikusok. Ezt a jellegzetességet (a szerkezet gyakoribb alkalmazása) használta fel számos kutató annak bizonyítására, hogy ezekben a századokban a középkori latin nyelv szövegeinek írói jobban követték az antik grammatikai normákat, mint akár őket megelőző, akár őket követő társaik.

Hogy a XII. századot követően eltolódik az arány a mellékmondatok javára, azt elősegíti az is, hogy terjed a skolasztika logikus, praktikus nyelvhasználata (pl. *dicendum, quod* és *notandum, quod*). A humanizmus latin nyelvű szövegeiben aztán ismét megjelenik az antik normákhoz való igazodás. Ebből adódóan az accusativus cum infinitivo szerkezetek és a mellékmondatok egymáshoz képesti aránya fontos mutató lehet a szöveg keletkezési idejére nézve, másrészt pedig az egyik legfontosabb mutatója annak, hogy a szerző miképpen viszonyult az antik nyelvi normákhoz.⁵⁰

Korábbi kutatások kimutatták, hogy az antik nyelvi normákhoz való igazodás igaz a középkori magyarországi latinság egyes szövegeire is.⁵¹

Ezek ismeretében különleges jelentőséget kap az, hogy a vizsgált szövegrészben — méghozzá a teljes vizsgált anyagban — egyetlen alkalommal sem (!) mutatható ki annak egyértelmű esete, hogy az író a tömörítő szerkezetet mellékmondat helyettesítette volna. Ez egyrészt bizonyítja, hogy a tipikusan középkori nyelvi jellegzetességek mellett erre a szövegre is érvényes a klasszikus grammatikai normákhoz való hűség. Másrészt, mivel az accusativus cum infinitivo mindegyik szövegrészben használatos, az azt helyettesítő szerkezetek pedig nem, a szöveg (181–211. fejezet) egészes.

A szöveg kijelentő alanyi mellékmondataiban ugyanakkor megfigyelhető a skolasztika fent említett logikus szerkesztésmódja:

50 Stotz, 1998. 393–401. p.

51 Körmendi, 2003. 95. és 117. p.

- *Nec hoc pretermittendum est, quod cum sacra corona per dictum Otthonem ducem ad Hungariam portaretur, propter timorem hostium fecit illum includi per artem tornatoriam in flasconem.* (192. 484)
- *Quid enim per hoc, quod illa corona cecidit, intelligo, nisi quia dux ille usque vitam suam portare non potuit hanc coronam, sed amisit de capite coronam ipsam pariter et honorem. Quid est, quod a nullo inventa, sed ab ipsis, qui portabant, nisi quod ne Pannonia data sibi corona ab angelo privaretur.* (192. 484)

Mindhárom alanyi (*nec hoc pretermittendum, quod* és *quid est, quod* valamint *quid enim per hoc, quod ... intelligo*) alárendelés egyben értelmező mellékmondat is, a főmondat értelmezésre szoruló szavait (*hoc, per hoc, quid*) fejtik ki bővebben. Alkalmazkodik az író az antik grammatikai normákhoz abban, hogy az értelmező mondatok kötőszavaként a *quod* kötőszót használja, illetve abban is, hogy ez után a kötőszó után indicativusban álló állítmány használatos (*cecidit, inventa [est]*). Egy esetben az állítmány (*portaretur*) csupán azért áll coniunctivusban, mivel egy időhatározói mellékmondat ékelődött be az értelmező alanyi alárendelésbe. Figyelmet érdemel, hogy a mondattípus előfordulása egyetlen fejezetben (196.) koncentrálódik, egy jellegzetes történet — korona elvesztése és megtalálása — narrációjában. A két egymást követő mondat paralel szerkesztést mutat, az értelmező mellékmondatok második részei mindkét esetben egy feltételes mellékmondatba (*nisi quia* és *nisi quod ne*) ékelődtek.

A fenti példákon kívül az egész szövegrészben egyetlen alanyi alárendelés fordul elő. A klasszikus latin nyelvben a *dignus* melléknév után *ut* kötőszóval bevezetett — célzatos alanyi mellékmondatnak értelmezhető — mellékmondat következett, amelynek állítmánya coniunctivusban áll. A szerző is így — a klasszikus nyelvhasználatnak megfelelően — a *consecutio temporum* szabályait betartva szerkesztette a mondatot:

- *Et dignum quippe erat, ut Felicianus, qui multos Christicolos membris suis feraliter mutilando privaverat, ipse membris omnibus iusto Dei iudicio privaretur; et qui fuerat tortor pauperum indefessus, a communi morte hominum exclusus canina et subitanea morte moreretur* (207. 495)

A mondat további jellegzetessége, hogy az indicativusi igealakok (*erat, privaverat, fuerat*) érzékeltetik a múltbeli események egymáshoz viszonyított időbeliségét is. Ez az alanyi mellékmondat szintén egy skolasztikusan, logikusan, paralel módon szerkesztett szövegrészben fordul elő. Az idézett négy mondat

mindegyikében a szerző maga értelmezi — a narratívából kilépve — az általa ismertett eseményeket.

Érdekesebb egy véghatározói alárendelésnek értelmezhető mondat, amely az eddig citált példákkal ellentétben nem követi szigorúan az antik grammatika szabályait, mert bár a késői latintól ismeretes nyelvi fejlemény, hogy participium ragozott igei állítmányt helyettesít,⁵² ebben az esetben az alárendelésnek — amely egyébként szintén követi a consecutio szabályait — „verbum regense” egy ablativus absolutus:

- *Quo facto treuga ordinata cum Bazarad et data fide, ut ipse regi pareret et securitatem regi cum suis omnibus redeundi preberet et iter rectum ostenderet* (209. 498)

Kérdő tárgyi mellékmondat szintén csak egyetlen alkalommal fordul elő az anyagban, az érdekessége egyrészt, hogy a mellékmondat verbum regense a szöveg oly ritka önállóan használt coniunctivusi állítmányainak egyike, ez a mondat is követi a consecutio temporum antik szabályait, azt azonban meg kell említeni, hogy a szövegváltozatok egy jelentős része indicativusi állítmányt hozott (*meruit*):

- *Cuius Andree regis ortum et originem videamus, qua ratione meruerit coronam regni Hungarie accipere.* (186. 475)

A célhatározói mellékmondatok előfordulása már jóval gyakoribb — az annalista szöveg kivételével mindegyik szövegrészben számos példa található rá — a szöveg egységességet mutat a célhatározó mondatok szerkesztésében is, mindegyik esetben a klasszikus *ut* kötőszóval szerkeszt, ügyelve az időkövetésre, illetve arra, hogy ennek az alárendelt tagmondatnak az állítmányai csak praesens, illetve praeteritum imperfectum alakban állhatnak a célhatározás logikai utóidejűsége miatt, érdekes a mondatok hasonló tartalma is:

- *Postea cum ... Oldamir dux ... volens hostiliter regnum invadere Hungarorum, ut suo dominio subiugaret, contra eum rex Ladislaus ... accessit.* (181. 471–472)
- *et omne penitus suum posse contra regem in adiutorium Demetrii destinavit, ut ipsum regem de subcastro procul pelleret prepotenter* (196. 488)

52 Stotz, 1998. 410. p.

- *ipse ... transtulit se in terram Bazarad woyvode Vlachorum ... ut de ipsa terra ipsum Bazarad rex expelleret, aut certe terram ipsius uni ipsorum insultantium traderet possidendam* (209. 497)

A célhatározói mellékmondat tagadott változatára például hozható szöveg hely bizonyítja, hogy ebben az esetben megfelelően használta a *ne* kötőszót is a szerző:

- *in mense Iulio versus Bohemiam processerunt, ad regem Vencezlaum, ut regni susciperet gubernacula Hungarorum, ne regni liberi libertatem amitterent in susceptione per ecclesiam dati regis* (188. 480)

A célhatározás egy másik szép példája esetén a személytelen *accidit* ige után *ne* kötőszó vezet be a kívánalmat kifejező célhatározói mellékmondatot. A mondat egyik alárendelésének (*quatenus ... mererentur*) kötőszava, pedig középkori 'hogya' jelentésében az *ut* helyett álló *quatenus*.⁵³ Ettől az alárendelő tagmondatától függ továbbá egy okhatározói tagmondat, amely bibliai idézetet tartalmaz, állítmánya pedig *indicativusban* áll. A két szövegváltozatban (*quia / nam*) megfigyelhető a *nam* magyarázó kötőszó *quia* okhatározó kötőszóval való felcserélhetősége:

- *Porro cum Hungari fortissima et durissima prelia ubique gessissent, istud tamen eis accidit, ne propter victoriam (sic) frequentiam superbirent, vel certe post superbiam precedentem corriperebantur, ut humilitatem discerent et docerent, quatenus divine dilectionis gratiam per paterne correctionis flagella impressius mererentur, quia corripit Deus pater (nam Deus pater illos corripit), quos diligit.* (209. 500)

A vizsgált szövegrész a többi fajta alárendeléshez képest meglepően sok, 17 okhatározói alárendelést tartalmaz (181–191. fejezet: 5, 192–196. fejezet: 3, 206–209. fejezet: 9). Ezek közül 11 esetben a mellékmondatok kötőszava a *quia*, az utána következő igei állítmány pedig mindegyik esetben *indicativusban* áll, ez megfelel a klasszikus grammatikai szabályoknak, ahol a mellékmondatban szintén ilyen alakú állítmány szerepelt, ha az tényleges okot fejtett ki. Meglepően magas a *quia* előfordulása a többi okhatározó kötőszó hátrányára a 206–209. fejezetekben, itt 9 alkalomból hétszer ez a kötőszó szerepel. Emellett az annalista szöveg kivételével mindegyik szövegrészben találunk példát a *cum causale*

53 Stotz, 1998. 414. p.

használatára is, összesen négyet. Az antik latinban logikai ok kifejezésére használt mellékmondat állítmánya coniunctivusban állt, a vizsgált szöveg is követi ezt a normát három esetben (186. 475, 194. 485, 209. 498), egy alkalommal azonban ront a szerző és indicativusi alakot használ:

- *Cadebant etiam in circuitu exercitus undique de canina multitudine Vlachorum, quasi musce, que perdiderunt suavitatem unguenti, cum Christianum populum et unctos Christi sacerdotes immisericorditer percusserunt.* (209. 500)

A rontás oka ebben az esetben akár a prózai szöveg ritmizálásának kényszere is lehetett, hiszen ebben a szövegrészben is (209. 498) néhány sornyi eltéréssel szintén coniunctivusi alakot használ az író. De elképzelhető az a megoldás is, hogy a *cum* kötőszót ezen a szöveghelyen *cum explicativum*nak kellene értelmeznünk, ebben az esetben pedig nem is lenne szó rontott alakról, hiszen az antik normáknak megfelelően következne indicativus.

A pusztá *quod* kauzális értelme a középkori latin szövegekben már nem annyira ismert, ezért a szerzők sokszor bővített kifejezésekkel (*eo quod, praeterea quod, ob hoc quod*) helyettesítették őket.⁵⁴ Megfigyelhető ez a vizsgált krónikarész több pontján. A kifejezések használata ugyanakkor szembeötlően eltér egymástól abban a tekintetben, hogy nem egyezik meg az utánuk használt ige modusa:

- *Qui Andreas ... vivente adhuc Ladislao in Hungariam subintravit, eo quod esset dux, qui deberet habere portionem in regno regis Andree titulos (sic) avi sui.* (186. 476)
- *Ladizlaum vero voyuodam Transilvanum speciali excommunicatione feriens, eo quod coronam regni, quam ab Othone duce, dum eum captivaverat, receperat, indebite retinebat, et quia filiam suam idem Ladislaus tradiderat filio Stephani, regis Seruie scismatico in uxorem.* (194. 486)

A második esetben az lehet az indicativus használatának az oka, hogy az okhatározói kötőszók variálása ellenére (*eo quod, quia*) a mondat paralel szerkesztésű, és ilyen esetben gyakran megesik, hogy az igék modusait egyeztetik (*receperat, tradiderat*), bár az nyelvtanilag nem helyes.⁵⁵ Mivel a latin nyelvnek ebben a nyelvállapotában az igék modusainak mellékmondati használata már

54 Stotz, 1998. 396–397. p.

55 Stotz, 1998. 412–413. p.

úgyis elmosódott, az *eo quod* és a *quia* a párhuzamos szerkesztés miatt könnyen azonos igealakot követelő kötőszavaknak érzékelhetők. A középkori latin nyelvben amúgy is mind a *quod*, mind a *quia* kötőszavakkal bevezetett alárendelő tagmondatokban állhat akár indicativus is a coniunctivus helyett.⁵⁶

Az okhatározó mellékmondatoknál színesebb képet mutatnak a szövegrész megengedő értelmű mellékmondatai, szám szerint három, mindegyik külön kötőszóval szerkesztve, az anyag különböző részeiben, az egyik az összetett mondatokat alig tartalmazó annalista szövegrészben:

- *et licet ex parte regis plures ceciderunt, tamen rex victoriam obtinuit gloriose* (196. 489)
- *ecclesia Beate Virginis de Alba Regali, quamvis plumbo tecta fuisset contra incendium, ut superius memini, tamen flebiliter est combusta* (203. 491)
- *ipse ... transtulit se in terram Bazarad woyuode Vlachorum ... ut de ipsa terra ipsum Barazad rex expelleret, aut certe terram ipsius uni ipsorum insultantium traderet possidendam, cum tamen ipse princeps censum debitum regie maiestati semper fideliter persolvisset* (209. 497)

Az antik grammatika szerint mindhárom kötőszó után (*licet*, *quamvis*, *cum*) coniunctivusi igealak következne, a szerző két esetben követi a szabályt, a kötőszóként használt ige (*licet*) után azonban indicativust használ. Ez talán azzal magyarázható, hogy a kötőszó igei természete megzavarta, de éppúgy lehet szó egyszerű rontásról is. Az azonban már érdekesebb lehet, hogy — az eddigi példáknak ellentmondva — ebben az esetben miért nem egységes a szövegrész kötőszóhasználatát. Mivel azonban az egész szövegrészben csupán ez a három példa fordul elő, ezért nem mutatható ki egyértelműen, hogy — az antik használatnak egyébként megfelelően — különbség lenne a három kötőszó által bevezetett tagmondatok értelmében.

A 181–211. fejezetek szövegében a leggyakrabban használt alárendelő tagmondattípus az időhatározói alárendelés. Az egész szövegben megfigyelhető jellegzetesség a *cum historicum* egyidejű változatának antik grammatikai normák szerint való használata: *Postea cum prelium committeretur* (181. 472), *cum autem equitaret* (192. 484), *quapropter cum prefati nobiles extra cimiteria corpora iacentia conspicerent defunctorum* (194. 486), *cum rex regale castrum ... obsideret* (196. 487), *cum autem ... regnum Hungarie pacis optate tranquillitate gauderet et securum esset ab hostibus* (206. 493), *porro cum rex una cum regina et filiis suis*

56 Stotz, 1998. 401–402. p.

... *pranderet* (206. 493), *cum etiam pueros regios ibidem astantes vellet occidere* (206. 494). Hasonlóképpen előidejű változatának ilyen használata is: *cum enim enim rex Andreas secundus ... mare ad mandatum ecclesie transfretasset* (186. 475), *cum autem rex Ladislaus fuisset occissus* (186. 476), *cum rex copiosum exercitum congregasset* (209. 496), *cum autem rex Zeurim et castrum ipsius recepisset* (209. 497).

A teljes szövegrészben találhatunk példát a *postea postquam* értelmű használatára is. Két esetben indicativusban áll az ige a kötőszó mögött, két esetben pedig a középkorban olyan gyakran ragozott igei állítmányt helyettesítő participium a verbum regens: *Tandem postea pauci ... ad Tartaros fugientes* (182. 472), *sed postea de illo tanto thezauro nichil factum vidimus effective* (195. 487), *sed nichilominus eandem ecclesiam postea iterum plumbo textit* (203. 492), *hinc et inde postea (per hostia) gladiatores milites regis gladiis terribilibus membratim miserum laniantes* (206. 494).

Két szövegrészben (181–191., 206–209. fejezetek) megtalálható még időhatározó kötőszóként a *tunc* kötőszó, egy szövegrészben (192–196. fejezet) pedig az *interdum* kötőszó (189. 481, 206. 494, 209. 497, illetve 191. 483 és 196. 488). A szövegben minden esetben indicativusban álló idealak követi őket. Említésre méltó, hogy a *tunc* és az *interdum* a klasszikus latinban határozószók voltak.

Az azonban csak a szöveg egyetlen részére jellemző, hogy nem kifejezett időhatározó szók, hanem — a Vulgata hatására — „időt jelentő” kifejezések állnak időhatározói kötőszóként: *post hec in brevi* (184. 473), *tempore enim* (184. 474), *illo tempore* (184. 474), *eodem tempore* (190. 481), *in brevi* (191. 483).

Feltételes mondatot — a fentebb idézett, két következményes mellékmondatba ékelődött mellékmondaton kívül — a szöveganyag egyetlen esetben tartalmaz:

- *Et nichilominus unum ex filiis meis vestre curie ad serviendum deputabo cum meis pecuniis et expensis, tantummodo revertimini in pace vestra et personarum periculis precavente (sic), quia si veneritis ulterius periculum (periculis) minime evadetis.* (209. 497)

Az anyagban 18 hasonló szerkezet fordul elő, azonban ezek egy kivétellel nem mellékmondatot, csupán hasonlító szerkezetet, hasonlatot vezetnek be, így az utánuk következő igeik alaki vizsgálata nem tartozik a mellékmondati igeik vizsgálati körébe. Ebből adódóan nem mutatható ki, hogy a szöveg tesz-e különbséget a „vélt és valós hasonlatok” igei modusának használata között. És bár az egyes részekben több kötőszó (*ut, sicut, quasi*) variálódik, a köztük antikvitásban

meglévő használatbeli különbség, hogy az *ut* valóságos, míg a *quasi* inkább vélt hasonlatot vezetne be — ebből adódóan coniunctivusban áll mögötte az igealak — nem mutatható ki. Az azonban feltűnő különbség a szövegrészek között, hogy a 181–191. fejezet 6, illetve az annalista rész 2 hasonlítása minden esetben az *ut*, *sicut* kötőszóval történik, míg a 192–196. fejezet egyetlen hasonlatának kötőszava a *quasi*, ahogyan ez a kötőszó kerül fölénybe a 206–209. fejezetek szövegében 9 alkalomból hatszor, a *sicut* kötőszó háromszori előfordulása pedig egyetlen mondatban lokalizálható. A hasonlító szerkezetek egy jellegzetes csoportját alkotják a korábbi szövegrészre való visszautalás kifejezései: *ut superius dictum est* (186. 475), *sicut est superius enarratum* (188. 480), *ut superius meminī* (203. 491). Ezek a visszautalások abban térnek a korábban már idézett participium perfectumokkal való visszautalástól, hogy míg az igenevek mintegy névmási, névelői szerepben csupán néhány sornyi távolságra lévő szövegre utalnak vissza, addig a hasonlító szerkezetek akár több fejezettel korábban citált szövegrészre. A rész hasonlatai a stilisztikai vizsgálat tárgyát képezik.

A krónikaszöveg 181–191. fejezeteinek első olvasásra talán legjellegzetesebbnek tűnő vonása a mellérendelő értelmű vonatkozó szerkezetek, és a relatív mondatfűzés gyakorisága. Első olvasásra valóban csupán ennek a szövegrésznek a jellegzetessége ez, amely olyannyira elűtni látszik az anyag más részeitől (192–211. fejezetek), hogy akár a többszerzős elmélet bizonyítéka is lehetne. A teljes szövegrész vonatkozó szerkezeteit, és vonatkozó mellérendelő szerkezeteit és vonatkozó alárendelő tagmondatait vizsgálva azonban már nem olyan egyértelmű a kép. Ugyan igaz, hogy az ilyen szerkezetek számszerinti előfordulása az egyes szövegrészekben 50: 18: 11: 26 (181–191, 192–196, 197–205/210–211, 206–209. fejezetek) szórást mutat, és az első szövegrészt elkülöníti a többitől, viszont a másik három szövegrész ebben a tekintetben is egységesnek látszik. Másrészt a számszerűsített adatok az egyes szövegrészek különböző hossza miatt nem lehetnek bizonyító erejűek. Ezenkívül, ha a szerkezeteken belül a relatív mondatfűzésre alkalmazott szerkezetek számarányát vizsgáljuk (27: 10: 2: 10), akkor kiderül, hogy az annalista rész kivételével minden esetben a vonatkozó szerkezetek kb. fele relatív mondatfűzésre használatos. Az annalista rész adata (2) azért nem használható ebben az esetben összehasonlításra, mivel évkönyvszerű jellegükből adódóan a mondatok többsége évszámmal kezdődik. Az első szövegrész vonatkozó szerkezet túlsúlya más részek rovására pedig könnyen magyarázható azzal, hogy a relatív mondatfűzések egy jelentős részének névmásai *quasi* határozott névelői értelemben használatosak. A más szövegrészeknél több adatszerű motívumot (nevek, események, évszámok) tartalmazó 181–191. fejezeteknek ebből adódóan többször kell visszautalni. Másrészt a számarányok

különbségük ellenére — a szövegrészek hosszát is figyelembe véve — inkább a szöveganyag egységét hangsúlyozzák.

Stilisztika

A krónika szövegének stílusát korábban több ízben vizsgálta a kutatás, Horváth János bizonyította, hogy a szövegrész teljes egésze ritmikus prózában íródott, többek között ezt használta érvként a szöveg egységének bizonyítására is.⁵⁷ Hasonlóképpen Kristó Gyula is statisztikai vizsgálat tárgyává tette a ritmikus kolónvégződéseket, illetve a krónikarész „rímes ékítményeit” is.⁵⁸ Horváth művében hasonlóképpen citál „bonyolultabb” stílusalakzatokat is, megnevezve, vagy meg nem nevezve azokat, ahogyan több hasonlatot és többes alliterációt is.

A szövegrész minden stilisztikai eszközének beható vizsgálatára azonban eddig nem került sor. És bár a szövegrész minden egyes stílusesezüközének részletes elemzése nem a dolgozat elsödleges célja, másrészt az egyes szövegrészek egymástól eltérö hossza és jellege miatt azonos stílusesezüközök használata, vagy azok hanyagolása sem az egy, sem a több szerzö elméletét nem támogathatná, ennek ellenére érdemes megvizsgálni néhány jellegzetes stílusesezüközt — a teljesség igényéröl lemondva — hiszen ezek is a szerzö(k) nyelvi kompetenciájának fokméröi lehetnek.⁵⁹

Anaförára mindegyik szövegrészben akad példa, hol csak a történet élénkítését szolgálja az alakzat, mint ahogyan a 186. fejezet három egymást követö mondatában: *Et sic — Et ibi — Ibi* (186. 476), hol a relatív mondatfüzések gyakorisága miatt elkerülhetetlen: *Qui — Qui* egymást követö mondatkezdetek (191. 483). Más részben a paralel szerkesztés követeli meg: *Quid enim per hoc, quod ... nisi — Quid est, quod ... nisi* (192. 484). Az annalista részben egyszerűen a tartalom jellegéböl adódik, hogy a legtöbb fejezet az *anno Domini* formulával kezdödik. (Érdemes megjegyezni, hogy ez nem csupán az évkönyvszerű részekre igaz, a 195–205. fejezetek mindegyike az *anno* szóval kezdödik). A 206–209. fejezetekben pedig az anaförás mondatkezdet a Bazad elleni csata halottainak katalógusszerű felsorolása élén áll: *Item — Item* (209. 499).

57 Horváth, 1954. 255–270. p.

58 Kristó, 1967. 497. p.

59 A stilisztikai elemzéshez használt egyetemi jegyzet: *Dér Katalin*: Latin stilisztikai gyakorlat. Tropusok és figurák. (Kísérleti tananyag vázlat) 2002. Online dokumentum: <http://latin.uw.hu/cuccok/stilgyak.doc> (A letöltés ideje: 2011. március 17.)

Az epifora anaforával szembeni ritkább előfordulását a szövegben előforduló „rímes ékítmények” nagy száma magyarázhatja. A szöveg ügyel a különvégek összecsengésére, amelynek csupán egyszerűsített esete lenne, ha ugyanazok a szavak, ugyanolyan esetben állva hangzanának össze. Ennek ellenére a parallel szövegszerkesztésből adódóan egyes esetekben mégsem elkerülhető a tagmondatvégek azonossága, amelyben rögtön az első mondatban szemléletes példát találhatunk:

- *Cui ... successit Ladislaus filius eius et coronatus est eodem anno, quo mortuo pater eius* (181. 471)

Különösen az annalista szövegezésben adódna alkalom, hogy egymást követő mondatok ugyanúgy végződjenek, ebben a részben (197–205) azonban az figyelhető meg, hogy az író irtózik az egyszerű szóismétléstől, egymást követő mondatokban variálja a szavakat, tartózkodik az epiforától:

- *domina Maria ... in Themeswar vite cursum feliciter terminavit et in Alba Regali in ecclesia Beate Virginis terre gremio commendatur* (197. 489)
- *que in revolutione eiusdem anni obdormivit in Domino et Waradini in cathedrali ecclesia tumulatur.* (198. 490)

Két mondattal később anaforával szerkesztett tagmondat következik, de az epiforát ez is mellőzi:

- *qui puer mortuus est eodem anno, quo natus est et in Alba sepultus* (199. 490)

Arról azonban mindenképpen meg kell emlékezni, hogy a szövegegység utolsó mondata (205. fejezet) éppen úgy végződik, ahogyan a szövegegység kezdő fejezetének utolsó mondata (197. fejezet):

- *et in Alba terre gremio commendatur* (205. 492)

Ez az akár anadiplózisnak is tekinthető keretes szerkesztés azonban éppúgy lehet pusztán véletlen, ahogyan a szöveg különálló részének stilisztikai megszerkesztettsége.

És bár nyelvi szinten nem tekinthető anadiplózisnak két szövegrésznek (192–196. fejezet, 206–209. fejezet) az a jellegzetessége, hogy tartalmilag egységes szövegrészeit kerettel zárják le, mégis fontos lehet. Több rész jellegzetessége,

hogy egy-egy történetet, és így egy-egy fejezetet a történéseket értékelő, értelmező rész zár, ahol az író kilép az egyes szám 3. személy — többes szám 3. személy narratívából. Példa erre a már korábban is idézett mondat, amely a korona megtalálásának történetét zárja:

- *Quid enim per hoc, quod illa corona cecidit, intelligo, nisi quia dux ille usque vitam suam portare non potuit hanc coronam, sed amisit de capite coronam ipsam pariter et honorem. Quid est, quod a nullo inventa, sed ab ipsis, qui portabant, nisi quod ne Pannonia data sibi corona ab angelo privaretur.* (192. 484)

A pápa által keresztesháborúra rendelt pénz összegyűjtését taglaló fejezet záró értékelő mondata:

- *Sed postea de illo tanto thesauro nichil factum vidimus effective.* (195.487)

Károly kassai győzelmének értékelése:

- *Quod factum a Deo esse credimur et fatemur.* (196. 489)

A Felicián-történet zárása, illetve a Bazarad-történet értékelő mondatai:

- *mundo extitit fabula et infidelibus disciplina. Tam enorme factum uno die vix creditur accidisse.* (207. 496)
- *Porro cum Hungari fortissima et durissima prelia ubique gessissent, istud tamen eis accidit, ne propter victoriam (sic) frequentiam superbirent, vel certe post superbiam precedentem corripenterent, ut humilitatem discerent et docerent, quatenus divine dilectionis gratiam per paterne correctionis flagella impressius mererentur, quia corripit Deus pater (nam Deus pater illos corripit) quos diligit.* (209. 500)

És ha nem csupán a zárómondatokat vizsgáljuk, akkor írói értékelő mondat még az annalista részben is felbukkan, egy harang tűzvészről való megmenekülésének ténye kapcsán (a harang alatt ereklyéket őriztek):

- *quod nemo dubitat eorum meritis remansisse* (203. 492)

A szöveganyagnak ez a jellegzetessége szintén az egységesség bizonyítéka lehet.

Az igen jó írói kvalitásról bizonyágot tevő antimetathesis legszellemesebb példái a már korábbi kutatás által (a stílus eszköz megnevezése nélkül) is idézett szójátékok:⁶⁰ *confidens de fide perfidi* (207. 498), *Felicianus infelix* (208. 496).

A szemléletes példákon kívül a szöveg egészében megfigyelhető a stílus eszköz „könnyen adódó” változatainak használata:

- *ne regni liberi libertatem amitterent in susceptione per ecclesiam dati regis* (191. 483)
- *et dicta corona regia coronarunt* (191. 483), *coronarunt cum sancta corona* (194. 486)
- *malum malo cumulantes* (190. 482)
- *ac viros religiosos communiter excommunicatos altis vocibus promulgabant* (190. 482)
- *Mirum certe et miraculum non tacendum!* (192. 484)
- *inceptit rex tegere tegumentis* (198. 490)
- *Anno Domini M-o CCC-o XII-o, cum rex Carolus regale castrum Sarus vocatum a Demetrio filio Nicolai ex mandato Mathei potentissimi principis possessum suis viribus obsideret, idem Matheus filius Petri de Trinchinio mille et septingentos milites lanceatos conductitios et omne penitus posse contra regem in adiutorium Demetrii destinavit, ut ipsum regem de subcastro procul pelleret prepotenter.* (196. 487–488)
- *Gurke sub vexillo regis vexillarius (sic) existens occisus vexillo regis cadente sub vexillo cruciferorum rege pugnante.* (196. 489)
- *Sed misericordia misericordis Dei* (206. 494)
- *Hinc et inde per hostia (postea) gladiatores milites regis gladiis terribilibus membratim miserum laniantes, quoddam quasi monstrum gladiis effecerunt* (206. 494)
- *quatuor digitos, quos pauperibus et miserabilibus atque abiectis personis misericorditer in elemosinis extendebat, protinus amputavit* (206. 494)
- *ut Felicianus ... a communi morte hominum exclusus canina et subitanea morte moreretur, ut quasi canis cum canibus perciperet portionem.* (207. 495)
- *Sed iam fortuna vertibilis aversa facie vafaciens terga vertit* (208. 496)
- *iacula iacentes (sic) super regis exercitum* (209. 498)
- *Rex autem cum tali eventu venit in Vyssegrad* (209. 500)

60 Képes Krónika. Bp., 1986. (Fordította: Bellus Ibolya.) 381. p. (A továbbiakban: Képes Krónika, 1986.) és Horváth, 1954. 265. p.

- *ne propter victoriam (sic) frequentiam superbirent, vel certe post superbiam precedentem corriperentur* (209. 500)

A vizsgált szöveg egészében polysyndetonra, kötőszóhalmozásra számos példa akad, és bár a 28 *et — et*, és az egy *nec — nec* páros kötőszóval szerkesztett kapcsolatos mondat, vagy mondatrész mindegyike nem tekinthető egyszerű kötőszóhalmozásnak, azonban akad példa ezen mondatok között olyanra is, ahol az *et* háromszor, vagy akár négyszer is felbukkan egy mondaton belül: 190. 482, 193. 485, 206. 493, 207. 495, 209. 498, 209. 499.

A pleonazmus — a tartalom „kelléténel” több szóval való körülírása — nem mindig egyértelműen meghatározható stíluseszköz. Akad az anyagban olyan pleonazmus, amely inkább a tartalom pontosítását szolgálja, mint a körülményes körülírást: *rectorem seu iudicem* (189. 481), *biga scilicet duarum rotarum vehiculum a regni incolis currus regis Ladislai ducebatur* (185. 474), *Theutonici vel potius Saxones* (196. 487).

A szöveg számos pontján okleveles formulákra emlékeztető szövegekben — amelyek jogi jellegükből adódóan a pleonazmust szintén értelempontosításra használják — fordul elő a stíluseszköz:

- *Et ipsi confectis instrumentis litterarum et roborato fidei firmamento unanimiter susceperunt.* (188. 480)
- *Bona eorum obtinuit et possedit.* (193. 485)
- *Uno siquidem anno in pace transacto anno Domini M-o CCC-o IX-o constitutione terribili promulgata nobiles regni anathematis vinculo innodavit, pauperibus vero et divitibus universis divina strictius interdixit.* (194. 486)⁶¹
- *idcirco regie benignitatis favorem et plenam dilectionem gratie sibi velitis per vestras literas remandare* (209. 498)

61 A szöveg okleveles párhuzamát az SRH szövegkiadása ebben az esetben azonosította is: 486. p. A kiadás által hozott szövegpárhuzamokon kívül Gentilis bíboros László vajdát kiközösítő oklevelének számos fordulata pontosan, vagy szinte pontosan megtalálható a 196. fejezet szövegében. Ld.: *Acta legationis cardinalis Gentilis — Gentilis bíboros magyarországi követségének okiratai*. In: *Monumenta Vaticana Historiam regni Hungariae illustrantia* I/2. Bp., 2000. 369. p. illetve 370. p.: *regalia vel reginalia; excommunicationis essent vinculo innodati; quod nullus auderet morientium talium tumulare corpora*. A krónika hasonló szövegrészletei: *qui iura regalia et reginalia nolebant restituere; anathematis vinculo innodavit; extra cimiteria corpora iacentia conspicerent defunctorum* (196. 486).

Számos esetben a pleonazmusnak nincs ilyen pontosító célja, ezek valóban csupán stílárisan tesznek hozzá a szöveghez valamit:

- *In cuius exercitu Lorandus filius Thoma, miles strenuus contra Cumanos lanceavit cum impetu virtutis sue et laudabiliter percussit plurimos et prostravit.* (181. 472)
- *ut casus flebiles et eventus inferius ostendent; pax et concordia; pre inopia paupertatis* (185. 474)
- *Cuius Andree regis ortum et originem videamus* (186. 475); *Cuius Karoli generatio et origo tali modo habetur.* (187. 478)
- *nulla potentia seu potestas; re vel effectu regie maiestatis seu potestatis* (189. 481)
- *cognoscens et sciens* (186. 476)
- *filium suum ... procreatum et genitum* (188. 480)
- *Iacobus episcopus Scepsensis quievit in pace* (188. 480)
- *videns et considerans* (189. 481)
- *quatuor digitos, quos pauperibus et miserabilibus atque abiectis personis misericorditer in elemosinis extendebat, protinus amputavit* (206. 494)
- *inter alpes et montes silvarum* (209. 498)
- *ut humilitatem discerent et docerent, quatenus divine dilectionis gratiam per paterne correctionis flagella impressius mererentur* (209. 500)

Ha a pleonazmus azon eseteit, amelyek hasonló, vagy azonos jelentésű szavak ismétléséből erednek, tautológiának nevezzük, akkor a krónika vizsgált szövegrésze pleonazmusainak döntő többsége tautológia, sőt jelentős részük hendiadyoin is.

A szöveganyag igen gyakori párhuzamos szerkesztésmódja kedvez a halmozásnak (*congeries*). A tagmondatok halmozásának négy legszemléletesebb példája a diszjunkciónak is felfogható mondat szerkesztmények:

- *Hinc insuper contra eum, quia Cumanice et non catholice conversabatur, Philippus Firmanus sedis apostolice legatus adinvenit, qui barbas radere, crines detruncare contra mores Hungaricos et pilleos Cumanicos, quorum usus in Hungaria iam in consuetudine habebatur, abicere damandabat, regem autem anathematis vinculo feriens, ut paganos odiret (sic), ritum Christianorum diligeret et thoro viveret coniugali* (183. 473)
- *Ceperunt namque in ea testina (sic) bella consurgere, civitates confringi, ville per combustionem ad nichilum redigi, pax et concordia penitus conculcari, divites deficere et nobiles rusticari pre inopia paupertatis* (185. 474)

- *Postea rege iam dicto, quem Hungari Ladizlaum vocaverunt, in Buda degente nullum castrum, nulla potentia seu potestas, nullum ius regali, sicut Carulo puero, ex parte baronum restuuntur.* (189. 481)
- *de aula regia extrahitur et naribus cum labiis turpiter mutilatis, solum dentibus patefactis et octo digitis ambarum manuum amputatis, pollicibus saltem remanentibus* (207. 495)

Akad olyan esete is a diszjunkciónak, amikor a paralel szerkesztés mellett a mondat végét egy disztribúcióval — ebben az esetben a több alanyhoz is értendő *transmittebat* középhelyzetű állítmánnyal — ékesíti tovább a szerző:

- *Cum quibus etiam digitis innumerabilibus ecclesiis paramenta varia consuebat et altaribus sacerdotibusque ornamenta de pretiosis purpuris transmittebat et calices indefesse.* (206. 494)

Stilisztikai gyöngyszem a szerző egyik mondata, amelyben a diszjunkciót és disztribúciót váltogatja.⁶²

- *Sic igitur Felicianus infelix lese maiestatis crimen incurrit, turbavit regnum, extinxit semen proprium, suam gentem inflammavit et perdidit, esca canum effectus, solutus a seculo, ligatus est in baratro ac sepultus in inferno, mundo extitit fabula et infidelibus disciplina.* (207. 496)

Parentézis, kitérő, szavakkal is érzékeltetve egyetlen alkalommal fordul elő a szövegben, a korona elvesztését és megtalálását taglaló szövegrészben: *Nec hoc pretermittendum est* (192. 484). Epifónéma, csattanó, azonban számos esetben előfordul, a fentebb már idézett fejezetet vagy történetrészt záró írói szövegbetétek mindegyike annak tekinthető.

Az összevonáson alapuló stilisztikai alakzatok közül a szünkopé — amely már a főmondati igehasználtnál is említettett — a krónikarész egészében előforduló stíluseszköz, mivel azonban három esetben ugyanaz az ige (*corono*) alkotja az alapját, nem tekinthető gyakran használt fordulatnak.

A nem csupán fonéma, hanem egész szó kihagyásán alapuló ellipszisnek, amely már mondataalakzat, a klasszikus latin nyelvben is gyakran előforduló eseteivel is találkozhatunk. Ilyen mindenekelőtt a létige oly gyakori kihagyása, *accusativus cum infinitivo* szerkezetben, vagy összetett igei állítmányban:

62 Horváth, 1954. 265. p. (az alakzat megnevezése nélkül)

- *Rex vero videns eam pulchram et suis oculis gratiosam* sc. esse (186. 475)
- *se gravidam prole manifestis indiciis demonstravit* sc. esse (186. 475)
- *qui puer mortuus est eodem anno, quo natus est et in Alba sepultus* sc. est (199. 490)

Ez utóbbi példa epiforának (*mortuus est, natus est*), illetve disztribúciónak (*natus est et sepultus*) is tekinthető.

Synezeugmenonra, egyetlen ige több azonos esetben álló névszóhoz való kapcsolódására — amely ige jelentését tekintve egyformán illik mindegyik névszóhoz — két szemléletes példa is akad, mégghozzá ugyanabban a fejezetben (209.). Az egyik esetben a Bazarád elleni csata halottaihoz kapcsolódik ugyanaz a több mondatból álló szerkesztmény élén és végén álló ige: *occubuerunt*, illetve *dire mortis poculum acceperunt* (209. 499). A másik esetben az ellenfél szintén katalógusszerűen felsorolt zsákmányához illenek ugyanazok az alakzat élén és végén álló igék: *tulerunt, portaverunt et tradiderunt*. (209. 499–500).

A synezeugmenon módosított változatára, amikor az ige a hozzá kapcsolt főnevek közül jelentését tekintve csak az egyikhez illik, azonban nem található egyetlen egyértelmű példa sem a vizsgált anyagban.

Kötőszavak elhagyására (asyndeton), a mellérendelő mellékmondatoknál tárgyalt négy esetben találunk példát, legszemléletesebb példái a congeries alakzatnál tárgyalt mondatok. (183. 473 és 185. 474).

Az immutatiós alakzatok hasonlóságon alapuló szóképei közül a legnépesebb csoportot a kitett kötőszóval szerkesztett hasonlatok alkotják. Az egyes szövegrészek hasonlatainak egymáshoz viszonyított aránya 2: 1: 1: 9.⁶³ Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy három szövegrész (181–191, 192–196., 197–205., ill. 210–211. fejezetek) négy hasonlata közül három egyértelműen bibliai idézet, vagy biblikus szövegre való utalás, a negyedik eset pedig nem is teljesen hasonlat, hanem mintegy értelmező szerkezet, amelynek hasonlító része szintén biblikus fordulat:

- *rex Ladislaus, ut fortis Iosue pro gente sua et regno pugnaturus* (181. 471)

63 Az egyes nyelvtani jelenségek, stilisztikai alakzatok egymáshoz viszonyított aránya mindig torzított, hiszen az egyes részek (181–191, 192–196, 197–205, ill. 210–211 és 206–209) szövegének egymáshoz viszonyított aránya: 217: 100: 43+24 (67): 158 sor. A sorszámok nem teljesen pontosak, mivel a szövegkiadás sorszámozása folyamatos, a kihagyások is számozottak, néhol pedig csak egy hasámban fut a szöveg. Annak, hogy mégsem karaktérszám szerint hasonlítjuk össze a részeket, az az oka, hogy nehezebb lenne az arányok átszámolása.

- *qui in arcubus sperabant et saggita, propter ymbrium densitatem iuxta propheticum 'facti sunt ut stercus terre'* (181. 472)
- *tota plumbea materia ... fluxit sicut cera* (203. 491)
- *ubi erat flasco ille ligatus quasi vas vinarium* (192. 494)

A hasonlatok hasonlítottjainak és hasonlóinak egymáshoz való viszonya mind a négy esetben különböző: ember-ember (*Ladislaus = Iosue*), emberek-anyag (*qui = stercus terre*), anyag-anyag (*materia = cera*), tárgy-tárgy (*flasco = vas vinarium*).

A 206–209. fejezetek 9 hasonlatából azonban egyetlen egy sem biblikus, a Horváth által „népiesnek” tartott hasonlatok igen változatos képet mutatnak.⁶⁴

- *in ipsum Felicianum quasi cruentam bestiam irruit* (206. 494)
- *quoddam quasi monstrum gladiis effecerunt* (206. 494)
- *ut quasi canis cum canibus perciperet portionem* (207. 495)
- *que nec via dici potest, sed quasi navis stricta* (209. 498)
- *sed erant omnino sicut pisces in gurgustio vel in rethe comprehensi* (209.498)
- *milites electi, sicut in cunis moventur et agitantur infantes, vel sicut arundines, que vento moventur* (209. 498–499)
- *Stabant enim in circuitu eius quasi muri lapidei* (209. 500)
- *Cadebant etiam in circuitu exercitus undique de canina multitudine Vlachorum quasi musce* (209. 500)

A Feliciánra vonatkozó három hasonlat teljesen egyértelmű ember-állat hasonlítása: *Felicianus = bestia, monstrum* (szörny értelemben), *canis*. Az öt esetben hasonlított katonák: ember-állat, ember-ember, ember-növény, ember-tárgy (fogalom, allegória), ember-állat: *milites = pisces, infantes, arundines, muri lapidei, musce*. Ez utóbbi esetben a hasonlat még egy metaforával is kibővül (*canina multitudine Vlachorum > Felicianus = Vlachi*). A szerző stílusművészetét dicséri, hogy az öt eset közül a hasonlító csak két esetben egyezik meg. Egy hasonlat még ennél is merészebb: fogalom (allegória)-eszköz / tárgy (allegória): *via = navis stricta*.

A hasonlatok aránytalansága mellett a kötőszóhasználatnál tárgyalt eltérések is arra mutatnak, hogy ebben a tekintetben nem egységes a szövegrész.

Immutáció alapuló egyéb szóképek a vizsgált szövegben szinte csak a 206–209. fejezetek szövegében fordulnak elő:

64 Horváth, 1954. 265. p.

- *pacis emulus et invidie seminator, dyabolus* (206. 493) Ebben az esetben a metafora egyben megszemélyesítés és perifrázis (körülírás) is.
- *canitie iam respersum* (206. 493) Ebben az esetben *canities* = *senectus* (metonímia, allegória) *canities*, ami *respersit* (megszemélyesítés)
- *securro ingressu regis ianua absque obice sibi patebat* (206. 493) A *ianua* allegória, ebben az esetben abból adódóan is pontosan azonosítható, hogy a megfelelője ki van téve a mondatban (*ianua* = *securus ingressus*)
- *Quorum omnium cadavera canes in platea cum ossibus corroserunt.* (206. 495); *ut quasi canis cum canibus perciperet portionem* (207. 495). A *canis* = *Felicianus* hasonlat (metafora, allegória) végigvonul a 206–207. fejezeteken. A szónak valamilyen formája (*more canis, canes corroserunt, canis cum canibus perciperet portionem, esca canum*) öt alkalommal fordul elő: a szerző maga magyarázza az alakzatot: *Felicianus* = *canis*, *canis cum canibus perciperet portionem*, így ő maga kutyák eledele lesz *esca canum* (metafora: *Felicianus* = *canis* = *esca canum*), sőt az övéi is kutyák eledele lesznek. (206. 495).
- *Vinculo mortis debitum solvit* (207. 495); *dire mortis poculum acceperunt* (209. 499) A halál allegóriái.
- *Iipse est pastor ovium mearum, de suis latibulis per barbas suas extraham.* (209.497) A bibliai fordulatokat tartalmazó allegorikus metafora: *pastor* = *Karolus, Bazarád* = vadállat, amely barlangban rejtőzik (*latibulum*).

A szövegrész egy egész fejezeten átívelő allegóriája a vizsgált krónikarész — és minden bizonnyal a 14. század első felének magyarországi latin szövegeinek is — a stiláris csúcspontja:

- *Hucusque quo istud accidit, rex Karolus ventis prosperis navigavit et crispantia maris aequora sue fortune carina ad votum sulcavit. Sed iam fortuna vertibilis aversa facie valefaciens terga vertit, quia bellis insurgentibus sua expeditio vincebatur* (208. 496)

A motívum könnyen azonosítható: *carina* = *navis* = (*res publica*), *Karolus, qui navigavit* = *nauta* = *rex ventus prosperus*, *crispantia maris aequora* = *fortuna*, amely előbb *prosperus* és *auquus* (az *aequora* szóból eleve szójáték), aztán *vertibilis*. A hajó = állam(ország) allegória Horatiustól kezdve folyamatosan felbukkan az irodalomban, hogy a krónikaszövegben is ismert, az mindenképpen annak a bizonyítéka, hogy a szerző ismerhette akár az antik képsort is.

Ugyanakkor a szöveg forrásának azonosítása — ld. lentebb — azt teszi bizonyosá, hogy a szövegrész Szent Jeromos egyik leveléből származik, és mint ilyen, a jeromosi szöveg, és nem a horatiusi szöveg szimbolikáját használja.⁶⁵

Különös az allegória azért is, mert a végig biblikus terminológiával élő szöveg [*divino fretus auxilio* (181. 472), *data sibi corona ab angelo* (192. 484), *quod factum a Deo esse credimus et fatemur* (196. 489), *miserericordia misericordis Dei prohibente* (206. 494)] egyetlen pontja, ahol a világrendező nem Isten, hanem a szerencse (fortuna).

Az allegoria más fejezetbe is átgyűrűzik: *via = navis stricta* (209. 498) metafora a folytatása. Ebben az esetben *via = bellum* (visszautalva a *bellis insurgentibus* szövegre), *bellum = navis stricta = res publica stricta*. A képsor feloldásának magyarázata a 209. fejezet végén azonban már ismét keresztény terminológiával él, másrészt ismét a „rendet helyreállító” Úr lesz az, aki rendelte a dolgokat (ti. ebben az esetben a Bazarád elleni háborút és annak veszteségeit): *nam Deus pater illos corripit, quos diligit* (209. 500). A *bellum* pedig = *paterne correctionis flagella*. (Szintén allegória 209. 500)

A 206–209. fejezetek szövegéhez viszonyítva elvétele más szövegrészben is akadnak immutáció alapuló alakzatok:

- *sed homines more pecorum bigis iuncti vices animalium inpendebant* (185.474) Ebben az esetben a jelöletlen hasonlat metaforának is beillik: *homines = pecora*.
- *duo filii Omodei mortis iaculo vulnerati preprore ceciderunt* (196. 489); *et ipsi Kopay in captivitatis vinculo mortis debitum solvit* (207. 495); *dire mortis poculum acceperunt, iaculum morti, vinculum mortis, poculum mortis*: a halál allegóriái. Ez utóbbi kettő a 206–209. fejezetben szereplő kép, a motívumok azonossága miatt idéztetett itt is.
- *terre gremio commendatur* (197. 498 és 205. 492) Metafora: *terra = gremium*, egyházi latinságból vett szókép.

A korona jelképes jelentése, illetve a korona elvesztésének és megtalálásának allegorikus jelentése (192. 484–485) is a stilisztikai alakzatok körébe tartozik

65 A „hajó-kép” értelmezési lehetőségeiről és középkori magyarországi irodalomban való jelenlétéről ld.: *Szovák Kornél*: Horatius magyarországi utóéletének kérdéséhez. In: Magyar Könyvszemle, 106. (1990) 1–13. p.

tágabb értelemben, de ennek nyilvánvalóan mélyebb jelentése (a korona szent voltáról szóló hiedelem terjedése) nem lehet a stilisztikai vizsgálat tárgya.⁶⁶

Az autonómázis, névcsere, legszembeötlőbb példája szintén a 209. fejezetben bukkan fel:

- *nec cari eorum potuerunt suos dilectos propter hostium incursus aliquatenus rehabere* (209. 499)

A névcsere kevésbé egyedi esetei, elsősorban városok bevett névváltozatai (Székesfehérvár névalakjai: a kiírt *in Alba Regali* (197. 489), *de Alba Regali* (203. 491) változatok mellett, rövidített *in Alba* alak (199. 490 és 205. 492/) a szöveg számos pontján felbukkannak.

A transzmutáción alapuló szóképek közül a mondatok szórendjének változtatásából következők vizsgálata is érdekes lehet, de itt a szöveg terjedelme miatt minden egyes mondat szórendi vizsgálatára nem kerülhet sor, de a fentebb vizsgált és idézett mondatok példái is mutatják, hogy a szöveg egészének parallel szövegezése (amely a tartalom jellegéből adódóan az annalista részben figyelhető meg) gyakran variálódik, elég ha a diszjunkció és disztribúció variálására gondolunk (206. 494, 207. 496). Számos példa akad hiperbatonra, csak a már idézett szövegekben is [*homines ... iuncti* (185. 474), *data sibi corona* (192. 484), *divino fretus auxilio* (181. 472)].

Sokkal érdekesebb a szövegrész hanghatással összefüggő alakzatainak vizsgálata. A szóvégi összecsengések — homoioteleutonok — relatív gyakoriságát a kutatás kimutatta.⁶⁷ Ugyanígy jellemző a szövegrészre az alliterációk gyakorisága:

<i>percussit plurimos et prostravit (Postea cum prelium)</i>	181. 472
<i>potentissimi principis posessum</i>	196. 487
ugyanabban a mondatban: <i>procul pelleret prepotenter (Principes)</i>	196. 488
<i>pre manibus per potentiam pacifice</i>	209. 497
<i>personarum periculis precavente</i>	209. 497
<i>protinus ultra pugnaturus processit</i>	209. 498
<i>propter precipitum ascendere poterant</i>	209. 498

66 Bertényi Iván: A magyar korona története. Bp., 1978. 66–67. p. és 128–129. p.

67 Kristó, 1967. A műben rímes ékítményeknek nevezett homoioteleutonokat statisztikailag vizsgálta: 479. p.

<i>vir valde venerabilis vice-cancellarius</i>	209. 499
<i>postea pauci</i>	182. 472
<i>potentissimi principes</i>	188. 479
<i>portaretur, propter</i>	192. 484
<i>in vallem prefatam protinus</i>	196. 488
<i>de pretiosis purpuris</i>	206. 494
<i>pedagogi puerum</i>	206. 494
<i>plateas perducta</i>	207. 495
<i>ex auctoritate summi pontificis plenaria</i>	194. 486
<i>videns se nichil posse proficere</i>	190. 482
<i>propter pressuram</i>	209. 497
<i>viri valde magnifici</i>	188. 479
<i>regni liberi liberalitatem</i>	188. 480
<i>roborato fidei firmamento</i>	188. 480
<i>malum malo cumulantes</i>	190. 482
<i>in eiusdem eventibus</i>	193. 485
<i>per vicos et plateas civitatis crudeliter</i>	193. 485
<i>absolutione accepta</i>	196. 488
<i>de montis cuiusdam cacumine</i>	196. 488
<i>non contigit celebrari</i>	196. 498
<i>edificare ecclesiam</i>	201. 491
<i>sed misericordia misericordis Dei</i>	206. 494
<i>(indolis iuvenis)</i>	206. 494
<i>fortiter feriendo</i>	206. 494
<i>per hostia gladiatores milites regis gladiis gladiis terribilibus</i>	206. 494
<i>membratim miserum laniantes, quoddam quasi</i>	
<i>mittitur, manus</i>	206. 494
<i>cadavera canes</i>	206. 495
<i>morte moreretur</i>	207. 495
<i>castellani ipsius castris capite truncatur</i>	207. 495
<i>inedia ipse rex</i>	209. 498
<i>subtilis solummodo</i>	209. 500
<i>divine dilectionis gratiam per paterne correctionis flagella impressius</i>	209. 500
<i>mererentur</i>	

Bár magyarázat híján semmiféle következtetést nem lehet levonni az alliterációkból, azt azonban — csupán az érdekesség kedvéért — mindenképpen érdemes megemlíteni, hogy az egyértelműen szándékolt, több mint kettős

alliterációk nyolc esetből hét alkalommal, a szöveganyag egészében elszórva, mindannyiszor *p* betűből állnak. Az alakzat összes előfordulásából 18 *p* betűből képződik, és csupán 22 más betűből.

Érdekes még az aposztróf mint stílus eszköz alkalmazása. A krónikarész egyetlen alkalommal sem szólítja meg közvetlenül az olvasót, azonban ha az alakzatot tágabban értelmezzük, akkor a korábban tárgyalt fejezetzáró csattanók, a szerző narratívából való kilépései mind-mind aposztrófnak tekinthetők. Ezen kívül két alkalommal fordul elő, hogy az író másnak adja át a szót, mindkét alkalommal a 206–209. fejezetek szövegében. Egy alkalommal Zách Klára kap egy mondatot, a másik esetben pedig Bazarád és Károly király egymáshoz intézett mondataikat maguk mondják el. (207. 495 és 209. 497–498. Ezekben az esetekben a szöveg egyenes beszédként idéz, nem használ oratio obliquát).

A szövegrész nyelvi rétegei

Közismert, hogy a középkori latin nyelv szövegeinek alkotásakor a szerzők a biblikus nyelv szókészleti és nyelvtani fordulatait használták, Peter Stotz szavaival élve a „megkeresztelt latin” volt írásmódjuk és stílusuk alapja.⁶⁸

Nincs ez másképp a történeti témájú latin szövegekkel, így az említett krónikarészlettel sem. A szövegrész nyelvtani elemzésének tanulsága szerint számos nyelvhasználati elem mutat erre, emellett a szövegezés szintjén is számos alkalommal megfigyelhető a jelenség.

Az esetek egy részében nehezen megállapítható, hogy „teljes” idézetről van-e szó, vagy csupán egy Bibliából kölcsönzött fordulat parafrázisáról.⁶⁹ Ennek az az oka, hogy a biblikus fordulatok a történeti témájú szövegezés betétei.

68 Stotz, Peter: Die lateinische Sprache im Mittelalter. Ungedruckte deutsche Originalfassung des Aufsatzes: Le sorti del latino nel medioevo, erschienen in: Lo spatio letterario del medioevo, I: Il medioevo latino, Direttori: Guglielmo Cavallo, Claudio Leonardi, Enrico Menesto, vol. II: La circolazione del testo, Roma, 1994. 153–190. p. A német nyelvű digitális változat letöltésének helye: http://www.adfontes.uzh.ch/download/Stotz_Latein.pdf. (A letöltés ideje: 2008. szeptember 9.)

69 Idézet (legalább) három egymást eredetivel egyező sorrendben követő szót értek, amennyiben azok alak- és mondattani szerepük tekintetében is egyeznek az eredetivel.

A krónikarészlet mérvadó szövegének kiadója csupán két bibliai szöveghelyet azonosított,⁷⁰ az azonban jellemző, hogy mindkettő abban a fejezetben található, amellyel a kutatás szerint a minorita krónikarész kezdődik:

contra eum rex Ladizlaus, ut fortis Iosue pro gente sua et regno Ecl 46,1
pugnaturus (181. 471)
iuxta propheticum 'facti sunt ut stercus terre' (181. 472) Ps 82,11

A 181. fejezet narrációja ezeken kívül még egy bibliai szövegrésszel rokonítható, Józsué könyvének 10. fejezetével (Iosue 10, 7–11), amelyben a hadvezér isteni beavatkozás, jégeső segítségével győzi le a gibeoniakat. A hasonlat nyilvánvalónak látszik, László éppen úgy, mint Józsué (*fortis Iosue*) isteni segítségnek köszönhetően győzi le a kunokat, a példázat szereplői „behelyettesíthetők”.

A fejezet másik érdekessége, hogy a csata hírért az osztrák évkönyvek egyes szövegváltozatai is fenntartották, és ha nem is jelenthető ki, hogy a külföldi évkönyv szövegei és a magyar krónika között közvetlen összefüggés lenne, a szövegek között motívumbeli azonosság figyelhető meg:

SRH. I. 471. p. (1282-es dátummal)	MGH. SS. IX. ⁷¹ 713. p. Continuatio Vindobonensis 1285-ös dátummal)	MGH. SS. XVII. ⁷² 414. p. Hermanni Altahensis Annales (1280-as dátummal)
<i>Postea cum anno Domini M-o CC. LXXXII-o Oldamir dux Cumanie congregato exercitu Cumanorum circa</i>	<i>Anno Domini 1285 post nativitatem Domini Comani et Tartari cum innumerabili multitudine</i>	<i>Preterito anno hoc est anno 1280, tempore Ladislai regis Ungarie, filii regis Stephani, Tartari in tanta</i>

70 A szövegrész további, a kiadó által nem azonosított biblikus idézeteinek azonosítására a Jeromos-féle Vulgata szövegét használtam.

71 Monumenta Germaniae historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum edidit societas aperiendis fontibus rerum Germanicarum medii aevi. Ed.: Georgius Heinricus Pertz. Scriptorum Tomus IX. Hannoverae, MDCCCLI. Unveränderter Nachdruck. Stuttgart, 1983. 713. p.

72 Monumenta Germaniae historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum edidit societas aperiendis fontibus rerum Germanicarum medii aevi. Ed.: Georgius Heinricus Pertz. Scriptorum Tomus XVII. Hannoverae, MDCCCLXI. Unveränderter Nachdruck. Stuttgart, 1990. 414. p.

*lacum Hood vocatum volens
hostiliter regnum invadere
Hungarorum, ut suo
dominio subiugaret, contra
eum rex Ladislaus, 'ut fortis
Iosue' pro gente sua et
regno pugnaturus accessit.
In cuius exercitu Lorandus
filius Thoma, miles
strenuus contra Cumanos
lanceavit cum impetu
virtutis sue et laudabiliter
percussit plurimos et
prostravit. Postea cum
prelium committeretur
inter partes fortissimum,
subito et inopinate ex
divina clementia pluvia
grandis exoritur contra
faciem paganorum, et qui
in arcubus sperabant et
sagitta propter ymbrium
densitatem iuxta
propheticum 'facti sunt'
ut stercus terre. Et sic
rex Ladislaus victoriam
obtenuit divino fretus
auxilio.*

*intraverunt Ungariam,
et vastaverunt eam, et
occiderunt et deduxerunt ex
ea innumerabiles viros et
mulieres et parvulos eorum;
tandem vero ab incolis
terre circa Septem castra
turpiter sunt de terra fugati,
occisis ex eis innumerabili
multitudine. Reliqui vero
qui evaserunt, quasi pauci
fugientes latitantes inter
montes et valles nemorosas,
divino iudicio ibidem fere
omnes perierunt.*

**Nam Dominus qui
ubique est protector in se
sperantium, misit super eos
nives et pluvias ingentes,
confractisque nubibus
super eos tanta inundatio
aquarum irruit, quod fere
omnibus submersis pauci
ex eis evaserunt.**

*multitudine intraverunt
Ungariam, quod dicebantur
cum exercitu suo undecim
miliaria occupare.*

**Qui tandem non humano
auxilio, sed divino iudicio
perierunt. Supervenit enim
grando, nix et pluvia in
tanta quantitate, quod se de
loco movere non poterant;
et sic in christianis in
circuitu positus sunt occisi,
et iusti tulerunt spolia
impiorum.**

Nem zárható ki, hogy a bécsi krónikás és az altaichi krónikás ugyanazt a hírt használta fel történetének megszövegezéséhez. Ebben az esetben még nagyobb jelentősége lehet a szövegrész „ideológiai” tartalmának, azaz annak a hírnek, hogy Kun Lászlót isteni beavatkozás segítette volna a csata megnyeréséhez.⁷³

73 Arra, hogy a kortársak egy történeti eseményre, mint istenítéletre tekintenek, és ezzel magyarázzák, nem lenne újkeletű a krónikás irodalomban sem. Az 1044-es ménfői csata istenítéletként való felfogásáról így ír a szakirodalom: „Az altaichi évkönyvek szerint a ménfői csata kimenetelét Henrik kifejezetten a maga javára szóló, olyan istenítéletnek tartotta, amely fennható-

Ugyanakkor mindhárom krónikarészlet datálási nehézségei is megnehezítik a közöttük lévő összefüggés felderítését. A részletek közötti történeti, ideológia kapcsolat feltérképezése meghaladja jelen dolgozat kereteit, de későbbi vizsgálata érdekes történeti adalékot szolgáltatathat a magyar krónikakompozíció megismeréséhez.

Kun László bibliai személyekkel való hasonlatossága a szövegrészben nem ér véget a Józsué-hasonlattal, a következő fejezet narrációja ugyanis ismét egy biblikus szövegrésszel rokonítható:

SRH I. 471. p. (182. fejezet)
*Sed spreto thoro coniugali filiabus
adhesit Cumanorum, Eduam, Cupchech
et Mandulam vocatas ac alias
quamplures in concubinas habebat,
quarum amore cor eius est merito
depravatum et a suis baronibus et regni
nobilibus odio habebatur.*

2Reg 11,3–4
*Fuerunt ei uxores quasi reginae
septingentae et concubinae trecentae et
averterunt mulieres cor eius, cumque iam
esset senex depravatum est per mulieres
cor eius, ut sequeretur deos alienos ...*

Ahogy a bölcs Salamont idős korára eltérítik idegen nemzetségbeli szeretői az igaz Isten tiszteletétől, Kun László is éppen úgy „idegen” asszonyok miatt lesz gyűlölt főembereinek.

A 183. fejezet szövegpárhuzama is említést érdemel:⁷⁴

sága alá juttatta Magyarországot.” *Gericus József*: Az 1040-es évek magyar történetére vonatkozó egyes források kritikája. I. In: *Magyar Könyvszemle*, 98. (1982) 187–197. p., különösen 189. p.

74 A 183. fejezet szövegpárhuzamára, amelyet szíves szóbeli közlése alapján megjeleníteni készülő tanulmányából idézhetek, Déri Balázs tanár úr hívta fel a figyelmem. A közlést ezúton is köszönöm.

SRH I. 472. p. (183. fejezet)⁷⁵
*Iste enim rex Ladislaus filiam regis
 Karoli de Apulia in coniugium habebat.
 Sed spreto thoro coniugali filiabus
 adhesit Cumanum ...*

Szent Imre-mise rímes Alleluia-tétele⁷⁶
 Alleluia V.
Sprevit torum coniugalem, intrat chorom
 virginalem confessor Christi, Emericus,
 Stephani regis unicus, inter choros
 angelorum fert coronam confessorum,
 oret pro nobis: cuius nos festa veneramur
 in terris.

A szövegben a biblikus idézeteken kívül a stilisztikailag legjobban kidolgozott rész szövegében egy patrisztikus irodalomból vett egyértelműen idézetnek tekinthető rész is felbukkan. Az író a 208. fejezett érzékletessé tételéhez egy Jeromos-levél-parafrazist használt:

SRH. 496. p. (208. fejezet)
**Hucusque quo istud accidit rex Karolus
 ventis prosperis navigavit et crispantia
 maris equora sue fortune carina ad
 votum sulcavit.**

Epistolae Hieronymi CVIII. 27. 1.
**Hucusque prosperis navigavimus ventis,
 et crispantia maris aequora labens
 carina sulcavit.**

A 209. fejezetben szereplő Vulgata-idézet azonosítása pedig az eddig a krónikáról közkézen forgó fordítások apró pontosítására adhat módot:

SRH. I. 500. p. (209. fejezet)
*Cadebant etiam in circuitu exercitus
 undique de canina multitudine
 Vlachorum quasi muscae, que perdiderunt
 suavitatem unguenti, cum Christianum
 populum et unctos Christi sacerdotes
 in miseracorditer percusserunt.*

Eccl 10,1
**Muscae morientes perdunt suavitatem
 unguenti ...**

75 A szófordulat emellett IV. Honorius pápa László királyhoz intézett 1287-es oklevelében is megtalálható, így ez akár a krónikaszöveg közvetlen előzményének is tekinthető lenne: **thorum fedare non metuis coniugalem**. Theiner; Augustin: Vetera monumenta historica Hungarum Sacram illustrantia. I: Ab Honorio PP. III. usque ad Clementem PP. VI., 1216–1352. Roma, 1859. 354. p.

76 Körmendy Kinga — Holl Béla — Szendrey Janka: Szent Imre tisztelete a XIV. században. Az Akadémiai Könyvtár T 1028 graduale töredékének kodikológiai, szövegkritikai és zenei elemzése. In: Magyar Könyvszemle, 113. (1997). 125–148. p. A szöveg: 139. p.

SRH. I. 500. p.

(209. fejezet)

<i>Cadebant etiam in circuito exercitus undique de canina multitudine Vlachorum quasi muscae, que perdidierunt suavitatem unguenti, cum Christianum populum et unctos Christi sacerdotes inmisericorditer percusserunt.</i>	„Édes irtól elbódult legyek módjára hullt mindenfelől a sereg körül a sok valah is, miközben kegyetlenül ölték a keresztény népet és Krisztus föl Kent papjait.”	Képes Krónika, 1978 ⁷⁷
	„A sereg körül mindenfelé hullott a rengeteg kutya vlach, mint a légy elvesztették az utolsó kenet áldását , minthogy a keresztény népet és Krisztus fel Kent papjait öldösték irgalmatlanul.”	Képes Krónika, 1986 ⁷⁸
	„A sereg körül mindenütt hullott a vlachok sokasága is, mint a legyek, elvesztették az utolsó kenet vigaszát , mivel a keresztények népét, az Isten föl Kent papjait gyilkolták irgalmatlanul.”	Képes Krónika, 2004 ⁷⁹
	„A hadsereg körül hullottak az oláh ebek, mint a legyek, elvesztették az utolsó kenet kegyelmét , mivel Krisztus népét és Krisztus fel Kent papjait öldökölték irgalmatlanul.”	<i>Thuróczy,</i> 1980 ⁸⁰

A rész helyesebb fordítása így ez lehet: „hullottak, mint a legyek, amelyek megmérgezték a kenőcs édességét”.

Összegzés

A korábbi kutatás kimutatta, hogy a középkori magyarországi latin nyelvű irodalmi műveltségre kialakulása pillanatában, a XI. században, nagyobb hatással volt a klasszikus latin nyelv, mint azt korábban ismeretes volt.⁸¹

Ez a megállapítás adott irodalmi emlékek, így például Szent István király Nagyobb legendájának részletes nyelvészeti elemzése során is bizonyítást nyert:

77 Képes Krónika. Bp., 1978. (Fordította: Geréb László.) 181–182. p.

78 Képes Krónika, 1986. 264. p.

79 Képes Krónika. Bp., 2004. (Fordította Bollók János.)

80 *Thuróczy János: A magyarok krónikája.* Bp., 1980. (Fordította: Horváth János.) 222. p.

81 *Nemerkényi Előd: Latin Classics in Medieval Hungary Eleventh Century.* Debrecen–Bp., 2004. 9. p., 180. p.

„Mondattani szempontból kiemelkedően érdekes és a XI. század szintjén igencsak szokatlan jelenség, hogy a szöveg látványosan ragaszkodik a klasszikus nyelvtan előírásaihoz és ózdkodik a középkorias mellékmondati szerkesztéstől.”⁸²

A XII. század közepére datált Szent Imre-legenda nyelvészeti elemzője már árnyaltabban fogalmaz a szöveg szerzőjének antik nyelvhasználathoz való viszonyáról: „Az elemzés bizonyította, hogy szerzőnk jól ismerte a középkori latin nyelvet, súlyosabb tévedései nincsenek, ahol eltér a klasszikus nyelvhasználattól, ott minden esetben a középlatin szabályait alkalmazza.”⁸³

Ami a XIV. századi krónikakompozíció vizsgált fejezeteinek (181–211.) szövegét illeti, az antik nyelvhasználathoz való viszonya alapján az utóbbihoz áll közelebb. Szövegében gyakoriak a klasszikus megoldásoktól való eltérések, mind a mellékmondat-használat, mind egyéb alak- és mondattani megoldások terén. Emellett azonban a szöveg biztos kézzel, bár időnként sematikusán használja a klasszikus nyelvi megoldásokat. És bár a két jóval korábbi legendaszöveggel való összehasonlítás alapján több középlatin nyelvi fejlemény azonosítható a szövegben, ez az összehasonlítás részben a keletkezésük közötti két évszázadnyi különbség, részben pedig a műfajbeli különbség miatt értelmét vesztené. Az, hogy a középkori magyarországi latinság történeti szövegeinek nyelvvezete hogyan viszonyul a klasszikus nyelvvezethez, bizonyosan csak további történeti szövegek nyelvészeti elemzése után állapítható meg.

A vizsgált szövegrész tartalmilag jól elkülöníthető négy része a nyelvi elemzés alapján viszonylagos egységet mutat. Alaktani szempontból az alábbi jelenségek mutatható ki az egyes szövegrészekben:

	181–191.	192–196.	197–205., 210–211.	206–209.
mutatónévmások egymással való jelentésbeli felcserélhetősége	+	+	+	+
a <i>suus</i> birtokos névmás <i>is</i> személyes névmással való felcserélhetősége	+	+	+	+
A <i>praeteritum imperfectum</i> igealakok gyakorító jelentésének használata	+	+	+	+

82 Körmendi, 2003. 117. p.

83 Ezúton is szeretném megköszönni, hogy Jutai Péter kiadatlan szakdolgozatát rendelkezésemre bocsátotta. *Jutai Péter: A Szent-Imre legenda. Nyelvészeti elemzés.* 2005.

	181–191.	192–196.	197–205., 210–211.	206–209.
<i>Coepisse</i> + infinitivus szerkezet használata perfectum körülírására	+	+	+	+
<i>facio</i> igével kifejezett műveltetés	+	+	–	+
jellegzetes kifejezések (<i>praenominatus, praefatus, supranominatus, memoratus</i>) „vonatkozói” értelemben való használata	+	+	–	+
a <i>quidam</i> határozatlan névmás határozatlan névelőként való használata	+	+	–	+
ablativus auctoris <i>per</i> praepositívóval való helyettesítése	+	+	–	+
katonai gyűjtőnevek <i>cum</i> praepositívóval képzett változata társhatározásra	+	+	–	+
a létige nem létező particium imperfectum activi alakjának az <i>existens</i> alakkal való pótlása	+	+	–	+
<i>corono</i> igéből képzett szinkopált igealak	+	+	–	+

A fenti nyelvi jellegzetességeket vizsgálva szembevetendő, hogy a négy szövegrész közül egy nem alkot szerves egységet a többivel, ez pedig 197–205. és a 210–211. fejezetek szövege, az annalista rész. Ennek a szövegnek a nyelvi szempontból való quasi „különállása” viszont nem feltétlenül bizonyítja, hogy más szerző tollából származna, már csak azért sem, mert az évkönyvszerű bejegyzések szövegezése és tartalma meglehetősen sematikus, és igen rövid.

A nyelvtani vizsgálat alapján olyan sajátosságok is vannak a krónikában, amelyek nem fordulnak elő három (négy), csupán két tartalmilag elkülöníthető részben, ezzel erősítve a részek közötti szövegezésbeli egységet:

	181–191.	192–196.	197–205., 210–211.	206–209.
<i>Az ille és iste</i> névmások határozott névelői szerepben való használata	+	+	–	–
<i>Az in</i> praepositio + accusativus bizonyos kifejezések mellett, mint bibliai görög által közvetített hebraizmus	+	+	–	–
<i>pro</i> praepositio középlatin nyelvhasználatban kedvelt okhatározói jelentésének alkalmazása	+	+	–	–
Főnévi jelentésben használt infinitivus	–	+	–	+

Ezekben az esetekben speciálisabb nyelvi jelenségekről van szó, mint a 3–4 részben előfordulók esetében, így értékük nem csökken azzal, hogy csak két szövegrész közötti egységre mutatnak rá. Különösen igaz ez a 192–196. és 206–209. fejezetek nyelvi hasonlóságára mutató esetekben (*posse* főnévi használata, *coronarunt* szinkopált alak), mert itt az azonos nyelvtani jelenség mellett szóhasználatbeli egyezés is jellemző. Ugyanez igaz az *in* praepositio + accusativus szerkezet használatára, ami az első két szövegrész jellemzője. Ebben a két részben a párhuzamos nyelvtani jelenségek mellett számos alkalommal figyelhetők meg szókészletbeli, szövegezésbeli vagy tartalmi egyezések is, nem egy alkalommal ugyanarra a történeti eseményre való reflektálásképpen. Példák mindkét esetre:

181–191.	192–196.
<i>et dicta corona regia coronarunt</i> (191. 483)	<i>coronarunt cum sancta corona</i> (194. 486)
<i>ubi Ladislaus woyvoda ipsum captivavit</i> (191. 483)	<i>Ladizlaum vero voyvodam ... dum eum captivaverat</i> (194. 486)
<i>In regem inunxerunt</i> (191. 483) <i>ibi coronaretur legitime in regem</i> (191. 483)	<i>in regem concorditer susceperunt</i> (194. 486)
<i>per omnes plateas et vicos incedebat</i> (191. 483)	<i>per vicos et plateas civitatis</i> (193. 485)

181–191.	192–196.
<i>videns se nichil posse proficere</i> (190. 482)	<i>rex audiens putavit se non posse resistere</i> (196. 488)
<i>et alii nobiles quamplures Carulo puero adhererunt et eum regem nominabant verbo, sed non facto</i> (188. 479) <i>Sed una pars regni Carulum, altera Ladizlaum regem appellabant nomine tantum, sed non effectu regie potestatis.</i> (189. 481)	<i>qui iura regalia et reginalia nolebant restituere regi Carulo supradicto et qui eum regem minime appellarent</i> (194. 486)
<i>Tunc rex Vencezlaus ... Ladizlaum filium suum cum corona regni accipiens, et Ladizlaum filium Vernerii rectorem seu iudicem Budensem et quosdam alios capiens</i> (189. 481)	<i>Quo facto in eisdem eventibus Ladislaus filius Wenerii de captivitate regis Vencezlai anno fere tertio liberatur</i> (193. 485)
<i>in Terram Sanctam ad expugnandum pro sepulchro Domini</i> (186. 475)	<i>pro Terra Sancta expugnanda</i> (195. 487)
<i>regem etiam anathematis vinculo feriens</i> (183. 473)	<i>Ladizlaum vero voyvodam Transilvanum speciali excommunicatione feriens</i> (194. 486) <i>anathematis vinculo innodavit</i> (194. 486)

Figyelemre méltó, hogy azokban az esetekben, ahol egy speciálisabb nyelvi jelenség az adott szövegrésznek csak két részében található meg, ott ezek jellemzően az első két részt (181–191. és 192–196. fejezetek) kötik össze. Nem elhanyagolható, hogy a második (192–196. fejezet) és a negyedik (206–209. fejezet) részt összekötő jelenség, a *posse* főnévi igenév főnévi értelemben való használata igen „speciális”, ezért bizonyíthatja a szövegek nyelvi hasonlóságát.

Nem mellőzve a szövegrészek között különbséget sem, meg kell említeni, hogy négy jellegzetesség figyelhető meg, amelyek alapján a szövegrészek egyediségére mutat. Ezek közül kettő: a relatív mondatfűzés gyakoriságának kérdése, és a hasonlító mondatok, szerkezetek kötőszavának különbözősége. Ezek lehetséges magyarázatát az előző fejezetekben adtuk. Nem tagadható, hogy a relatív mondatfűzések gyakorisága elkülöníteni látszik az első részt a többitől, a második és a negyedik szövegrésznek azonban éppen az egységét bizonyítja. Ha pedig a vonatkozó szerkezetek és a relatív mondatfűzések egymáshoz viszonyított számarányát vizsgáljuk a fejezetekben, akkor az annalista rész

kivételével mindhárom rész egységesnek mondható. A hasonlító kötőszavak különbözőségének pedig stilisztikai okai is lehetnek.

Meg kell még említeni, hogy egy-egy szövegrész időhatározás szempontjából eltérni látszik a többitől. Az első fejezet időhatározói mellékmondatainak kötőszóhasználata és időhatározószó használata (*postea, postea cum, post hec in brevi, tempore enim, eodem tempore, in brevi*) jóval nagyobb variabilitást mutat, mint a többi részé. A 206–209. fejezetek szövege a leghomogénebb ebből a szempontból, mert itt a klasszikus normák szerint képzett és használt *cum historicum* a leggyakoribb, emellett ezekben a fejezetekben az ablativus absolutus sem olyan sematikus formákban használatik, mint az előző három részben. Ez a különbség kétségtől nehezen lenne magyarázható tartalmi, stilisztikai, nyelvi szempontokkal.

A stilisztikai vizsgálat azonban ismét az egyes részek egységét erősíti. A stíuselemek egész tárháza végigvonul az egész szövegen. Ha három könnyen számszerűsíthető fokmérőt, az alliterációk és „szójátékok” és a kitett kötőszóval képzett hasonlatok számát vizsgáljuk az alábbi tapasztalható:

	181–191.	192–196.	197–205., 210–211.	206–209.
„hármass” alliteráció	+ (1)	+ (2)	–	+ („5”)
„kettes alliteráció”	+ (6)	+ (8)	+ (1)	+ (15)
„szójáték”	+ (4)	+ (4)	+ (1)	+ (10)
kitett kötőszóval képzett hasonlatok	+ (2)	+ (1)	+ (1)	+ (9)

Az egységet a jelenségek mindegyik szövegrészben való felbukkanása adja. Számszerűségük azonban rámutat az utolsó szövegrész különállására, amely a stilisztikai elemzés alapján a vizsgált krónikarész legjobban kidolgozott része. Érdekes, hogy a nyelvi elemzés alapján (ld. időhatározás) éppen ez a rész használ a legtöbb „antik” megoldást. Ezt nem pusztán a nyelvi megoldások bizonyítják, hanem a stilisztika (antik hajó-hasonlat) és az „ideológiai” tartalom is, hiszen ez az egyetlen szövegrész, ahol az isteni gondviselés mellett szerepet kap az antik *fortuna* fogalma.

A krónikarész (181–211.) nyelvi vizsgálata alapján kijelenthető, hogy a négy rész közül leginkább elkülöníthető az annalista. Ennek azonban elsődleges oka jellege és nyelvezete, amely lehetetlenné teszi a nyelvtani elemzését és a többi résszel való összevetését. Egy-egy példa alapján mégis köthető a többi

részhez. Megjegyzendő, hogy az annalista rész második szakaszában (210–211. fejezet), amelyről korábban vitatkozott a kutatás, hogy a minorita krónikarész alkotója-e, gyakorlatilag egyetlen nyelvi vagy stilisztikai jellegzetességet sem sikerült kimutatni, ami a korábbiakhoz kötné. Így a krónikarész végéként mind pusztán a nyelvi szempontok figyelembevételével, mind a tartalom és stilisztika vizsgálatának eredményeképpen — a 209. fejezet egy bibliai idézettel „lezárul” — a 209. fejezet adódhat.

A másik három tartalmilag elkülönülő részt nyelvi jelenségek sokasága kapcsolja össze. Ha a három egymáshoz való viszonyát vizsgáljuk, akkor kétségkívül az első két rész alkotja a koherensebb egységet, a Felicián-merénylettel kezdődő rész stilisztikai megformáltság tekintetében jobban elkülönül. Ennek okát a szövegrész tartalma magyarázhatja. Az egyéb szövegrészekkel való nyelvi és szóhasználatbeli kapcsolata azonban tagadhatatlan.

Természetesen nem zárható ki az a lehetőség, hogy a minorita krónikarész egyes részeinek nyelvezeti, szerkesztésbeli hasonlósága abból adódik, hogy az egyes részek írói szervesen kívántak kapcsolódni az előzőekhez, nyelvileg is reflektálva rájuk.

Az elemzés alapján azonban az a következtetés adódik, hogy pusztán a filológiai vizsgálat alapján az, hogy a krónikarész szövege több szerző alkotása lenne, nem bizonyítható.